

AKİD

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 2

Sayı: 1

Haziran 2019

Doç. Dr. Ahmet DURAN'ın

AZİZ HATIRASINA

akid.aku.edu.tr

dergipark.org.tr/akid

e-ISSN: 2667-4785

AKİD

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences

مجلة جامعة أفیون قوجه تبه كلية العلوم الإسلامية

Cilt / Volume / المجلد: 2

Sayı / Number / العدد: 1

Yıl / Year / السنة: 2019

Kapsam / Scope

İslami ve Dini Araştırmalar / Islamic and Religious Studies

Periyot / Period

Yılda 2 sayı (Haziran – Aralık) / Biannual (June – December)

Yayın Dili / Language of Publication

Türkçe, Arapça ve İngilizce / Turkish, Arabic and English

AKİD (Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi) yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli e-dergidir.

Journal of Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences is a peer-reviewed academic journal published twice a year.

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Dekan)

Editörler / Editors in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Münir Yaşar KAYA
Arş. Gör. Dr. Faruk E. ORUÇ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Öğr. Üyesi Asuman ŞENEL – Dr. Öğr. Üyesi Emin UZ – Dr. Öğr. Üyesi Ercan ŞEN – Dr. Öğr. Üyesi Ersan ÖZTEN – Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT – Dr. Öğr. Üyesi Faik AKÇAOĞLU – Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK – Dr. Öğr. Üyesi Mevrure DOĞAN – Dr. Öğr. Üyesi Orkhan MUSAKHANOV

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdürrezzak TEK – Prof. Dr. Adem APAK – Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ – Prof. Dr. Ahmet YAMAN – Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ – Prof. Dr. Ali YILMAZ – Prof. Dr. Asım YAPICI – Prof. Dr. Bilal SAKLAN – Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ – Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK – Prof. Dr. Feridun EMECEN – Prof. Dr. Fikret KARAPINAR – Prof. Dr. Halis AYDEMİR – Prof. Dr. İsmail SAĞLAM – Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP – Prof. Dr. Kemal ATAMAN – Prof. Dr. M. Emin AŞIKKUTLU – Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN – Prof. Dr. Mehmet Emin MAŞALI – Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ – Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN – Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ – Prof. Dr. Nebi MEHDİYEYEV – Prof. Dr. Orhan ÇEKER – Prof. Dr. Ömer ÇELİK – Prof. Dr. Recai DOĞAN – Prof. Dr. Remzi KAYA – Prof. Dr. Rifat OKUDAN – Prof. Dr. Salih KARACABEY – Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ – Prof. Dr. Yaşar AYDINLI – Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK – Doç. Dr. Hasan Tefvik MARULCU – Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY – Doç. Dr. Şener ŞAHİN

İntihal Tespit Politikası / Plagiarism Policy

İntihal tespitinde kullanılan özel bir program aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

All articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

Adres / Address

A.K.Ü. İslami İlimler Fakültesi Ahmet Karahisari İlahiyat Kampüsü
e-posta: akid@aku.edu.tr

MUHAMMED ESED'İN MUCİZE ANLAYIŞINA KLASİK TEFSİRLER IŞIĞINDA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM*

Hasan Hüseyin HAVUZ**

Öz

Modern Batı düşüncesinin gelişmesi ve bilimsel ilerlemeler neticesinde bazı ayetleri anlama ve yorumlamada yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, geçmiş peygamberlerin elinde gerçekleşen birçok mucize olaydan söz edilir. Bu mucizeler "ayet" kelimesiyle zikredilmiştir. Bunların arasında, Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Musa'nın asâsının yılanı dönüşmesi ve elinin parlaması, Hz. İsa'nın kuş şekline soktuğu çamuru canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi, bunlar arasında zikredilebilir. Tabiatüstü olayların anlatıldığı bu mucizelerle ilgili, farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bu bağlamda biz Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı adlı tefsirini esas alarak bu konu ile ilgili ayetleri ele aldık. Muhammed Esed ülkemizde bu eseriyle Kur'an yorumunda önemli bir etkiye sahiptir. O, Kur'an'da peygamberlerle alakalı olarak mucize olduğu nakledilen olağanüstü olayları tabiat kanunları içerisinde ele alarak, batı insanının aklına yaklaştırma çabası içinde olmuştur. Halbuki bu güne kadar bu ayetler müfessirler tarafından mucize olarak nakledilmiş ve yorumlanmıştır. Bu makalede onun bu görüşleri, klasik tefsirlerde verilen bilgiler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu hususta öncelikle, ilgili konunun klasik tefsirlerde nasıl ele alındığı özetlenip Muhammed Esed'in yaklaşımı ortaya konmuştur. Bu çerçevede, sadece peygamberlerin gösterdiği mucizeler ele alınmış olup, Esed'in tabii kanunlar içinde yorumladığı olağanüstü olaydan bahseden ayetler ile, lafza bağlı kalarak anlam verdiği ve yorumda bulunmadığı ayetler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Esed, Mucize, Klasik Tefsir, Yorum, Kur'an Mesajı

A CIRITICAL APPROACH TO MUHAMMED ASAD'S UNDERSTANDING OF MIRACLES IN THE LIGHT OF CLASSICAL EXEGESIS

Abstract

As a result of the development of modern Western thought and scientific progress, new approaches to understanding and interpreting some verses have emerged. In the Qur'an, the events of the past prophets and the challenge of many miracles are mentioned. These miracles are mentioned as verses. The camel of Salih (poh), the stick of Moses' turning into the snake and the flare of his hand, Jesus' (poh) revival of the mud that is brought into the shape of a bird, resurrection of the dead, healing of the blind and the curing patients can be expressed among these. Different interpretations have been made about these miracles in which the supernatural events are told. In this context, we issued the verses on the tafsir of the Message of the written by Muhammad Asad. He has a significant influence on Quran's interpretation with this work in our country. He has discussed the extraordinary events narrated as miracle related with prophets in the Quran with considering the context of natural laws and he aimed to approach this events to the mind of Western man with this. by considering the extraordinary events transmitted in natural laws. However, to this day, these verses were conveyed and interpreted as a miracle by commentators. In this article, hiopinions were evaluated in the light of the information given in classical commentary. It has been considered only the subject of miracles of the prophets. Because, there are also verses in which Assad interprets in accordance with natural laws. These verses and the verses in which Assad attributes as depending on the literal meaning and does not comment on them anyway have not been assessed.

Keywords: Muhammad Esed, Miracle, Classical Tafsir, Comment, Quran Message

* Makale Gönderim Tarihi: 9 Kasım 2018

Makale Kabul Tarihi: 29 Mart 2019

** Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı; Lecturer, Afyon Kocatepe University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir; Afyonkarahisar, Turkey; [hhavuz@aku.edu.tr](mailto:havuz@aku.edu.tr); orcid.org/0000-0003-4388-9383.

GİRİŞ

Günümüzde Kur'an tefsirinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Modern yaklaşım olarak ifade edilebilecek anlayışın başında günümüz modern düşünceyi esas alan ve Kur'an'ı bu çerçevede açıklayan yaklaşım gelmektedir. Bu manada pozitivist düşüncelerden etkilenen Müslümanın zihin dünyasında, anlaşılması müşkil hale gelen bazı ayetler ön plana çıkmaktadır. Kainattaki her şeyin sebep sonuç içerisinde değerlendirildiği günümüz şartlarında Muhammed Esed *Kur'ân Mesajı* adlı Meâl-Tefsiri ülkemizde ayetlerin bu çerçevede yorumlanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Muhammed Esed 26 yaşına kadar Yahudi olarak yaşayan, ama hakikati arayış içinde olan bir entelektüel idi. Müslüman olduktan sonra da gazeteci kimliğiyle İslam dünyasını gezmiş, Müslümanların problemleriyle ilgilenmiş, siyasi faaliyetlere katılmıştır. Daha sonra kendini ilmi faaliyetlere verip gerek Arabistan, gerekse Hindistanda çeşitli ilmi meclislere katılmıştır. Sonrasında ehli hadis çizgisinden Hint alt kıtasında etkili olan Kur'anîyyun ekolüne kaymıştır.¹ *Kur'an Mesajı* adlı tefsiri, 1996 yılında Türkçeye çevrilmesiyle birlikte, üzerinde birçok araştırma yapılmış ve özellikle Kur'an'da geçen olağan üstü olaylarla ilgili yaklaşımları sebebiyle çokça eleştirilmiştir.

Esed'in *Kur'an Mesajı* üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Onun mucizelere yaklaşımı konusunda da Zeynep Gürler tarafından 2016 yılında "Kur'an'daki mucize haberlerine yaklaşımlar: İbn 'Âşûr ve Muhammed Esed örneği"² adlı yüksek lisans çalışması yapılmış olup, bu çalışmada Esed ile İbn 'Âşûr'un yaklaşımları karşılaştırılmıştır. 2013 yılında tamamlanan yüksek lisans tezimizden derlediğimiz bu makalede söz konusu çalışma ile benzer konular ele alınmakla birlikte Esed'in mucize anlayışındaki çoğunluğun görüşüne aykırı hususlar ortaya konarak, bu yorumlar eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmeye çalışıldı. Makalede Kur'an'da "Hz. Meryem'in yanında yiyecekler bulması gibi bizzat peygamber elinde gerçekleşmeyen olağanüstü olaylar, ayrıca Hz. İsa'nın peygamberlik öncesi beşikte konuşması gibi olağanüstü olaylar mucizenin yapılan tanımı gereği kapsam dışı tutuldu. Özellikle mucize tanımına uygun olarak peygamberlerin peygamberlik döneminde peygamberliğin isbatı mahiyetinde gösterdikleri mucizeler ele alındı. Bu çerçevede Kelamcılara göre gerek irhasat, gerekse nübüvvet sonrası meydan okumaksızın meydana gelen olağanüstü olaylar, kişinin peygamberlik iddiasında doğru olduğuna delil teşkil eden mucize değil, ancak onu destekleyen bir karine olarak görülebileceği belirttikleri için, Bedir savaşında meleklerin

¹ Daha geniş bilgi için Bk. Muhammed Esed (ö. 1992), *Mekke'ye Giden Yol*, trc. Cahit Koytak, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, 293; İsmail Çalışkan, *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 18-20.

² Zeynep Gürler, "Kur'an'daki mucize haberlerine yaklaşımlar: İbn 'Âşûr ve Muhammed Esed örneği", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2016. Bunun dışında Bk. İshak Özgel, "Olağanüstü Olayların Yorumlanması Ekseninde Muhammed Esed'in 'Ayet' Kelimesi Çevirisi Üzerine", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 19. 2007; Musa Koçar, "Kur'an'daki Hissî Mucizelere Farklı Bir Yaklaşım (Muhammed Esed Örneği)", *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji*, 6,/15-16, 2006.

yardımı (Âl-i İmran 3/125), müşriklerin yüzüne toprak atılması (Enfâl 8/17) hâdiseleri de kapsam dışı tutuldu.³ Diğer olağanüstü hadiseler ayrı bir başlık olarak incelenebileceği düşüncesiyle ele alınmadı.

Konular incelenirken öncelikle mucizelerle ilgili ayetin klasik tefsirlerde nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığı ele alınırken özellikle Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö.606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb*'ı ve diğer rivayet ve dirayet tefsirleri dikkate alındı. Ardından Esed'in değerlendirmesi ortaya konuldu. Esed'in görüşü değerlendirilirken günümüz tefsirlerine de müracaat edildi. Esas konuya geçmeden önce "mucize" hakkında genel bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. MUCİZE KAVRAMI

Mu'cize, "bir şeye güç yetirememek" anlamına gelen "a-c-z" kökünden türemiş bir isimdir.⁴ Bu kelime Kur'ân'da yer almamakla birlikte, عجز "aciz ve güçsüz kalmak" olarak yirmi yerde geçmektedir.⁵ Mu'cize Kur'an'da آية kelimesi ile ifade edilmiştir. Kelamcıların mu'cize tanımı farklılık göstermekle birlikte Maturidî mu'cizeyi, "Peygamberlerin elinde ortaya çıkan ve benzeri öğrenme yoluyla meydana getirilemeyen olay" diye tanımlamıştır.⁶ Akaid ve Kelam literatüründe mucizenin bazı temel özellikleri şöyle izah edilmiştir. Mucize ya doğrudan ya da dolaylı olarak Allah'tan gelmeli, yani ilahi bir fiil olmalı, olağanüstü bir şekilde zuhur etmeli, Peygamberlik iddiası ve tehadidiyle birlikte vuku bulmalı, iddiaya uygun olarak meydana gelmeli ve Peygamberin güvenilirliğini zedeleyecek bir şüphe taşımamalıdır.⁷

Mu'cizede iki şey öne çıkmaktadır. Bunlar, ilahî bir fiil olması ve Peygamberlerin elinde gerçekleşmesidir. Bununla birlikte mucizenin peygamberlik döneminde olması gerekir. Nübüvvet öncesi meydana gelen hârikulâde olayların keramet veya irhas olarak değerlendirildiği belirtilmiştir.⁸

Kelamcılar mu'cizeyi hissî, haberî ve aklî olarak üçe ayırmışlardır.⁹ Hissî mu'cizeler insanların duyularına hitap eden hârikulâde olaylardır. Bunlara tabiatla ilgileri sebebiyle

³ es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413), "Mu'cize" Mu'cemu't-Ta'rîfât, thk., Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire: Daru'l-Fadîle, trs.), 184; Adil Bebek, "Kelam Literatürü İşığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nisbet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi", M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18, (2000), 122.

⁴ Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), Tâcu'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, (Kahire: Dâru'l-hidâye, trs.), 15: 211; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükrim Ali ibn Manzûr (ö. 711/1311), Lisânü'l-arab (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 5: 369. 4; Halil İbrahim Bulut, "Mu'cize", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 350; Ahmet Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998), 147.

⁵ Muhammed Fuad Abdülbâkî, "Acz", el-Mu'cemü'l- Müfehres, 7.Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 671.

⁶ Mâturidî Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr (ö. 333/944), Kitâbü't-Tevhîd, trc. Bekir Topaloğlu, (Ankara: İSAM Yayınları, 2005), 221.

⁷ Halil İbrahim Bulut, "Mucizeler Karşısında İnsanların Tutumu", Diyanet İlmi Dergi, 40/3, (Temmuz-Eylül, 2004), 124.

⁸ Halil İbrahim Bulut bu bilgiyi İcî'nin Mevâkıfı, Amîdî'nin Ebkârü'l-Efkâr ve Kâdî Abdülcebbar 'ın el-Muğnî adlı eserinden naklen vermiştir. Bulut, Kur'ân İşığında Mu'cize ve Peygamber, 54.

⁹ İsmail Işık-Rabiye Çetin, "Mucize", Sistematik Kelam 2, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 77-90; Bulut, "Mu'cize", 30: 350.

“kevnî mu’cizeler” de denir. Kur’an’da belirtildiğine göre hissî mû’cizeler peygamberlerin elinde ortaya çıkmıştır.¹⁰ Haberî mucizeler de Peygamberlerin Allah’tan gelen vahye dayanarak verdikleri gaybî haberlerdir. İnsanların akıl ve idraklerine hitap eden, onları düşünmeye ve gerçekleri kavramaya sevk eden ve bu şekilde peygamberliğin doğruluğunu kanıtlayan en güçlü delillerdir. Kelâm ilmi kaynaklarında, hissî mucizenin dışındaki bütün delil ve alâmetlere genel olarak aklî mucize denilmiştir.¹¹

Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün milletler davet sahibinin doğruluğundan emin olmak için ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilahî bir kudret sayesinde gerçekleşen, gözle görülür bir mu’cize göstermesini istemişlerdir.¹² Bu manada Kur’ân-ı Kerîm’de, geçmiş peygamberlerle ilgili, tehdâd¹³ sonucu veya tehdâd olmaksızın meydana gelen birçok mucizeden söz edilir.¹⁴ Bunların arasında, Hz. Sâlih’in devesi, Hz. Musa’nın asâsının yılanı dönüşmesi ve elinin parlaması, Hz. İsâ’nın kuş şekline soktuğu çamuru canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi bunlar arasında zikredilebilir.¹⁵ Bunlar tabiat kanunlarını aşan ve Allah’ın müdahalesini gösteren ilâhî fiiller olup, iradelerini kullananların iman etmesini sağlar. Bu tür hissî mu’cizeler peygamberin yaşadığı zaman ve mekânla sınırlıdır.¹⁶

İslam âlimleri Hz. Peygamberin birçok hissi mucizesinden bahsetmişlerdir. Ancak Kur’an’da Hz. Peygamberin bütün mucizelerinden bahsedilmemektedir. Hz. Peygambere yöneltilen bazı mucize taleplerine olumlu cevap verilmediği ayetlerde belirtmekle birlikte¹⁷ bu Kur’an’da onun hiçbir mucizesine işaret edilmediği anlamına gelmez. mesela, ayın yarılması¹⁸, İsrâ olayı¹⁹, gibi mucize olarak zikri geçen ayetlerdir.

2. MUHAMMED ESED’İN “MUCİZE” ANLAYIŞI

Muhammed Esed’in “mucize” anlayışı, Kalam ilminde tabiatüstü olarak meydana gelen ve hissi mucize olarak ifade edilen tanımdan farklıdır. Kur’an’daki bazı “ayet”²⁰ kelimelerini “mucize” veya mucizevî kelimesi ile çeviren Esed, “mucize” kavramının sadece herkesin gözlemlediği tabiat olaylarının dışında bir olay olmadığını, bir “işaret” ve

¹⁰ Bulut, “Mu’cize”, 30: 350.

¹¹ Işık-Çetin, “Mucize”, 77-90.

¹² Halil İbrahim Bulut, Kur’ân Işığında Mu’cize ve Peygamber, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 24.

¹³ Tehaddîyi (meydan okuma) mûcizede şart olarak görülmüştür. Tanımlarda “tehaadi” kaydı bildirilse de peygamberlerin gösterdikleri tüm benzersiz olaylar onların peygamberliğini tasdik yönünden mucizedirler. Mehmet Salmazzem, “Tehaddî Ayetlerinin Nüzûl Kronolojisine Dair Farklı Bir Yaklaşım”, EKEV Akademi Dergisi, 19/64, (Güz 2015), 115-134.

¹⁴ Bk. En’am 6/8, 37, 109, 111, Yunus 10/20, Ra’d 13/7.

¹⁵ Işık-Çetin, Mucize, 77-90

¹⁶ Bulut, “Mu’cize”, 30: 350.

¹⁷ Bunlardan bir tanesi şu ayettir: Bizi, ayetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu ayetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zalim oldular. Oysa biz ayetleri ancak korkutmak için göndeririz. (İsrâ 17/59)

¹⁸ Kamer 54/1, 2.

¹⁹ İsrâ 17/1.

²⁰ Bk. Bakara 2/118, En’am 6/37, 109, Yunus 10/20, Ra’d 13/7, 27, İsrâ 17/59, Ankebut 29/50, Zuhuf 43/47, Vakıa 56/62.

“mesaj” anlamına geldiğini ifade eder. Dolayısıyla aslında mucize olarak tanımlanan şey, olağan dışı bir mesajdır. Lakin ona göre olağan dışı mesajlar tabiatüstü olarak nitelendirilemezler. Çünkü tabiat kanunları, “sünnetullah” (Allah’ın yaratma kanunları)’ın yalnızca kavranabilen tezahürleridir. Bu çerçevede Esed, hâdiselerin akışına uygun olan veya olmayan her şeyi tabîi olarak nitelendirmektedir. Diğer taraftan Nahl 16/65. ayette “Allah’ın gökten su indirip kuruyan toprağa hayat vermesini “organik hayat mucizesi” diye isimlendirerek, hayatta sürekli müşahede edilen olağan olayların da bir mu’cize olduklarını beyan etmiştir.²¹ Bununla birlikte Esed’e göre geçmiş peygamberlere mesajlarını desteklemek için verildiği söylenen mucizeleri gösterme gücü Hz. Muhammed’e verilmemiştir. Zira ona göre bunun Kur’an’da ısrarla belirtilmesi, aslında geçmiş peygamberlere ve Hz. Muhammed’e de olağanüstü anlamında bir mucize verilmediğini göstermektedir.²²

Esed mucizeler konusundaki yaklaşımını "Mucize yalnızca Allah katındadır"²³ ayetine dayandırarak bu ayetin tefsirinde özetle şunları söyler: “Kur’an’da olağan üstü olarak gelen mesajlar Allah’ın seçtiği özel yeteneklerle donatılmış peygamberlerin elinde meydana geldiği için onlara “mucize gösterici” denildiğini, aslında “mucizeler ancak Allah katındadır.” ayeti peygamberlerin “mucize gösterici” olmadığını ortaya koymaktadır.”²⁴

Buradan anlaşılmaktadır ki, Esed’e göre peygamberler tabiatüstü bir mucize göstermemişlerdir. Bilakis Allah onlara bazı mucizevî alamet ve işaretler göndermiştir. Esed’in bu yaklaşımını İsrâ suresi 59.ayetini “Bizi öncekiler gibi bu mesajı da mucizevî belirtilerle göndermekten alıkoyan tek sebep, önceki toplumların onları hep yalanlamış olmalarıdır.” şeklinde çevirmesi Hz. Peygambere de olağan dışı işaretlerin verilmediği kanaatinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةً مِنْ رَبِّهِ (Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!)²⁵ şeklinde geçen ve “ayet” kelimesiyle zikredilen “mucize” kelimesini kendi anlayışı çerçevesinde “mucizevî işaret, alamet” olarak çevirmiş olması da onun mucize anlayışının, bizim tabiat üstü olarak “mucize” dediğimiz hadiseler gibi olmadığı ve tabîi sınırlar içinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır.²⁶

Esed’in, ayrıca İsrâ 17/101.ayette “dokuz mucize” yerine, “dokuz mesaj” ifadesini kullanmış olması ve Kur’an’da ayet kelimesinin geçtiği yerlerin tümünde “işâret ve mesaj” anlamını vermesi, onun mucizeye bakışını ortaya koyan diğer detaylardır.

²¹ Muhammed Esed (ö. 1992), Kur’an Mesajı(Meal-Tefsir), trc., Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2009), Nahl 16/65.

²² Esed, Kur’an Mesajı, İsrâ 17/59; İshak Özgel, “Olağanüstü Olayların Yorumlanması Ekseninde Muhammed Esed’in ‘Ayat’ Kelimesi Çevirisi Üzerine”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, (2007), 159,160.

²³ En’âm 6/109.

²⁴ Esed, Kur’an Mesajı, En’âm 6/109.

²⁵ En’âm 6/37, Yunus 10/20, Ra’d 13/7.

²⁶ Esed, Kur’an Mesajı, İsrâ 17/59.

Esed'in mucize konusuna yaklaşımını genel olarak ortaya koyduktan sonra mucizeden bahseden ayetleri, onun görüşlerini de ifade ederek, başlıklar altında incelemek istiyoruz.

3. GEÇMİŞ PEYGAMBERLERİN MUCİZELERİ

3.1. Hz. Salih'e Verilen Deve

وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءتُكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Onlara, "Ey kavmim" dedi, "Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir işaret olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar." (A'râf 7 / 73)²⁷

Hz. Salih'e verilen deve ile ilgili olay Kur'an'da birkaç ayette geçmektedir.²⁸ Devenin mu'cize olması ile alakalı, Râzî, Hz. Salih'in peygamber olarak gönderildiği toplumun kendisinden kayadan bir dişi deve çıkarmasını istediklerini, eğer çıkarırsa ona iman edeceklerini ifade ederek Hz. Salih'in onlardan söz aldığını, sonra iki rekat namaz kıldığını ve Allah'a dua ettikten sonra kayanın ortasından yarılıp, hamilenin karnından çıkar gibi dişi bir deve çıktığını, devenin çok büyük olduğu ve Semûd kavminin sularının kısıtlı olmasından dolayı suyun bir gün deve, bir gün de kavim için sıraya bindirildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca, âlimlerin bu olayda mu'cize olup olmadığı hususunda münakaşa ettiklerini söyleyerek, devenin hangi yönden mu'cize olduğunu izah ettiklerini ancak Kur'an'ın bu olayın mu'cize olduğunu gösterdiğini, lâkin devenin kayadan çıkması mı yoksa iri olması yönünden mi mucize olduğu konusunda bilgi vermediğini belirtmiştir.²⁹ Bu çerçevede hem klasik hem çağdaş müfessirler bahsi geçen bu devenin hiç şüphesiz mû'cize olduğunu söylemişlerdir.³⁰

Esed ise ilgili ayete mucize olmadığını imâ ettirecek bir mana vererek şöyle çevirmiştir. "Rabbinizden işte apaçık bir kanıt geldi size: "Allah'a ait olan bu dişi deve bir

²⁷ Ayet mealleri, Türkiye Diyanet Vakfının yayınladığı "Kur'an-Kerim ve Açıklamalı Meali" adlı meal esas alınarak verilmiştir. Hayrettin Karaman v.dğr., Kur'anı Kerim ve Açıklamalı Meali, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, trs.).

²⁸ Hûd 11/64, İsrâ 17/59, Şuarâ 26/155, Kamer 54/27.

²⁹ Fahrüddin er-Râzî ö. 606/1210), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b.el-Hasan el-Hüseyin et-Teymî, Mefâtihu'l-Gayb (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 14: 169-170.

³⁰ Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/923), Câmiu'l- Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (y.y. Müessesetü'r-Risâle, 2000), 12: 525; İbn Kesîr, Ebi'l-Fidâ İsmail b. Kesiri'd-Dımaşkî (ö. 774/1373), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, thk. Mustafa seyid Muhammed, vd., (y.y., ts,) 3: 394; İzzet Derveze(ö. 1984), et-Tefsîru'l-Hadîs, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383), 2: 421; Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 3: 363; Mehmet Zeki Duman (ö. 2013), Beyanü'l-Hak, (Ankara: Fecr Yayınları, 2008),1: 334; Mehmet Sait Şimşek, Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 3: 384; Hayrettin Karaman v. dğr., Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsiri, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2: 549.

nişanedir sizin için: öyleyse bırakın onu Allah'ın arzında otlasın ve sakın dokunmayın ona; yoksa çok can yakan bir azap yakalar sizi.”

Ayetle ilgili açıklamalara bakıldığında Esed'in, klasik tefsirlerde olağanüstü bir şekilde anlatılan bu devenin mu'cize bir deve olmadığını düşündüğü görülmektedir. O, ayetteki نَاقَةُ اللَّهِ (Allah'ın dişi devesi) ifadesinden, yani devenin Allah'a izafe edilmesinden hareketle klasik müfessirlerin bir takım menkıbeler anlattığını, bu tür şeylerin Kur'ân ve sahih hadislerde bulunmadığını belirtmektedir. Ona göre bunun Allah'a izafe edilmesi, onun herhangi bir kişiye ait olmadığına, bütün toplumun onu korumakla görevli olduğuna işaret etmektedir. Bu da Hz. Salih'in gönderilmiş olduğu kavmin, sahipsiz bir hayvana nasıl davranacaklarına dair bir imtihan içerisinde olduklarını göstermektedir.³¹

Bu konuda tefsirlerde nakledilen rivayetlere mesafeli yaklaşılabilir.³² Ancak ayetlerin anlam örgüsüne bakıldığı zaman, Hz. Salih'in nübüvvetini reddeden kavminin mucize istemesi üzerine, onun peygamberliğine delil olacak bir mu'cizeden bahsedilmektedir.³³ Şuarâ sûresi 154. ayette “Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.” şeklinde Hz. Salih'in peygamberliğine inanmayanlar delil istemektedir. Bunun üzerine 155. ayette Hz. Salih, “İşte size ayet olarak Allah'ın dişi devesi”, demiştir. Hz. Salih ile kavmi arasında geçen bu diyalog bu devenin mucize deve olduğunu göstermektedir. Ayrıca devenin serbest bırakılması ve dokunulmaması istenmektedir. Eğer dokunulursa elim bir azabın geleceği vurgulanmaktadır. Normal olarak bir deveye zarar vermekten bahsedildiği düşünüldüğünde, ayette “azab” ifadesinin ne anlama geleceği belirsiz kalmaktadır. “Beyyine” veya “ayet” kelimelerinin kullanılması olağan bir durumun olmadığını göstergesidir. Ayrıca Esed'in, bu devenin Allah'a izafe edilmesinin “herhangi bir kişiye ait olmadığı” anlamında olduğunu söylemesi, ayetin bütününe bakıldığında doğru gözükmemektedir. Alûsî'nin de belirttiği gibi burada devenin Allah'a izafe edilmesi ta'zîm içindir. Bu cümle, takdir edilmiş bir “bu mu'cize nerede?” sorusunun cevabı olarak gelmiştir.³⁴

3.2. Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması

فُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ *Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol! dedik.* (Enbiya 21/69)³⁵

Hz. İbrahim'in ateşe atılması meselesinde, klasik tefsirler, onun ateşe atıldığını ve Allah'ın emriyle ateşin mu'cize olarak onu yakmadığını söylemiştir. Rivayetlere göre, Hz.

³¹ Esed, Kur'ân Mesajı, A'râf 7/73.

³² Karaman v.dğr., Kur'an Yolu, 2: 549.

³³ Duman, Beyânü'l-Hak,1: 334.

³⁴ Alûsî, Şehâbüddin es-Seyyid Mahmud (ö. 1270/1854), Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve Seb'î'l-Mesânî (Beyrut: İdâretü't-Tab'ati'l-Müniriyye, ts.), 8: 162,163.

³⁵ Aynı hâdis Ankebût 29/24 ve Sâffât 37/98. ayetlerinde de geçmektedir.

İbrahim on altı yaşlarında iken halkının taptığı putların bâtil olduğunu söyleyerek bunlara karşı çıkmış ve bunun üzerine en ağır azap şekli ateş oluğu için, yakılması emredilmiştir.³⁶ Geniş bir ağıl yapılarak,³⁷ kırk gün odun toplanmıştır.³⁸ Sonra odunlar tutuşturularak, eşi benzeri görülmemiş³⁹ bir ateş yakılmıştır. Bir eve hapsedilen Hz. İbrahim, elleri kolları bağlanarak bir mancınığa konmuştur. Bunun üzerine -insanlar ve cinler hariç- yerler, gökler ve melekler bağırmaya başlamışlardır.⁴⁰ Ateşe atılan ve ateşin içinde sabahlayan Hz. İbrahim için melekler Allah'a yalvarmıştır.⁴¹ Bunun üzerine de Allah (cc) "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve selamet ol"⁴² demiştir.⁴³ Ateş onu yakmamış⁴⁴ ve sönmüştür.⁴⁵ Bu bilgilerin yanında meleklerin onu alıp yere oturttuğu ve Hz. İbrahim'in kendisini çeşmeler, güller ve nergisler içinde bulduğu nakledilmiştir.⁴⁶

Esed, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı ve mu'cize eseri ateşin onu yakmadığı görüşünün aksine, farklı bir görüşü benimsemiştir. Bu çerçevede tefsirini yaptığı ayete şöyle mana vermiştir. *(Ne var ki) Biz "Ey ateş, serin ol, İbrahim'e dokunma!" dedik.* (Enbiyâ 21/69). Ona göre Ankebût sûresi 24. ayetinde, فَانجِيهِ اللَّهُ مِنَ النَّارِ (Ama Allah O'nu ateşten korudu) ifadesi onun ateşe hiç atılmadığını göstermektedir. Esed, bunun Enbiyâ sûresi 70. ayetinden de açıkça anlaşıldığını beyan ederek, ayeti şöyle meallendirmiştir. *Bu arada onlar İbrahim'e tuzak kurmaya çalıştılar; ama Biz onların bütün yapıp ettiklerini boşa çıkardık.*⁴⁷ Görüldüğü üzere ayetteki فَجَعَلْنَا هُمُ الْأَخْسَرِينَ (Ama biz onların bütün yapıp ettiklerini boşa çıkardık) ifadesini diğer meallerden farklı bir şekilde çevirerek ayetin ilk kısmı olan "onlar tuzak kurmak istediler" ifadesi ile ilişkilendirmiş ve bu tuzağın boşa çıkarıldığını söylemiştir.⁴⁸ Ayrıca, müfessirlerin bu konuda ayrıntılı ve tutarsız pek çok hikâyeye naklettiğini söyleyen Esed, buna benzer hikâyelerin Talmut'ta da bulunabileceğini ve bu hikâyelerin pek dikkate alınmayabileceğini belirtmektedir.⁴⁹ Buna göre Hz. İbrahim zulme mâruz kalmıştır ve buradaki ateş de, zulüm ateşidir. Buna en büyük delil olan Sâffât

³⁶ Tefsirlerde, yakma emrini veren kişinin adı geçmektedir. Rivayetlere göre Nemrut, Fars asıllı bir Kürt veya Hibrin'dir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187; İbn Kesîr ve Kurtubî' deki bir rivayete göre de Heyzen'dir. Bk. İbn Kesîr, Tefsir, 9: 416; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671/1273.), el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasan et-Türkî, (Beyrut: Mektebetü'r-Risâle, 1427/2006), 24: 225.

³⁷ Râzî'de bir eve hapsedildiği geniş bir ağıl yaptıkları ifade edilmiştir. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187.

³⁸ Bir kadın hastalandığında "İbrahim'in yakılması için ben de odun toplayacağım" diye adak yapardı. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187.

³⁹ Râzî'de "en üstten geçen bir kuşu bile yakacak derecede bir ateş" denmiştir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187.

⁴⁰ Rivayetlerde Hz. İbrahim'le Meleklerin karşılıklı konuşması nakledilmiştir. Bk. Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 24: 229.

⁴¹ Başka rivayetlere göre elli gün, diğerine göre ise yedi gün kalmıştır. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187.

⁴² Eğer ayette "selamet" lafzı olmasaydı, Hz. İbrahim'in soğuktan öleceği ve yeryüzünde hiç ateşin kalmayacağını söylemiştir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 88.

⁴³ Süddî, bu sözü söyleyenin Cebrâil olduğunu söylemiştir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187.

⁴⁴ İbn İshak'tan yapılan rivayete göre sadece terlemiştir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 188.

⁴⁵ İbn Kesîr'de rivayete göre yeryüzündeki bütün ateşler sönmüştür. Kertenkele dışında bütün hayvanlar o ateşi söndürmüştür. Bk. İbn Kesîr, Tefsir, 10: 5348.

⁴⁶ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 187; Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 24: 229.

⁴⁷ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/70.

⁴⁸ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/69.

⁴⁹ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/69.

Sûresi 97. ayeti⁵⁰ onun zulüm ateşine mâruz kaldığını ve buna karşı direnç göstererek manevi bir güce, iç huzura ve selamete kavuştuğunu göstermektedir. Ayetler bunu temsîlî olarak anlatmaktadır.⁵¹ Esed bu ayetteki “selâm” kelimesini de açıklamıştır. Bunun hem maddî hem de manevî her türlü kötülükten kurtulmayı içerdiğini söyleyerek, görüşünü delillendirmeye alışmıştır.⁵²

Esed'in bu görüşünü, -açıkça zikretmese de- kaynakları arasında geçen Ebû Müslim el-İsfahânî (ö.322/934)⁵³'ye dayandığını söyleyebiliriz. Ebû Müslim el-İsfahânî'ye göre burada, Yâsîn Sûresi 82. ayette **كُنْ فَيَكُونُ** ifadesindeki gibi durum yoktur. Ateş cansız olduğu için, ona hitap edilmez.⁵⁴ Yine Onun bu görüşü Muhammed Ali(ö.1951)⁵⁵ ve Ömer Rıza Doğrul ile aynı doğrultudadır.⁵⁶ Esed için, görüşlerini Muhammed Ali'den kaynak vermeden aldığı ve bunun intihal olduğu şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır.⁵⁷

Âlimler, ateşin yakma özelliği olmasına rağmen, yakmamasını, üç değişik şekilde yorumlamışlardır. Bu yorumlar şöyledir; Allah'ın ateşin yakma özelliğini kaldırması, zararının Hz. İbrahim'in bedenine engel olması, serin olmasıdır.⁵⁸ Görüldüğü kadarıyla tefsirlerde bu konu hakkında birçok rivayet vardır. Ancak rivayetlerin ortak noktası “Hz. İbrahim'in ateşe atılarak yakılmak istendiği ateşin onu yakmadığı” şeklindedir. “Mu'cize” kavramı kullanılmasa da rivayetlerden olağanüstü bir durum olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹

Bu olayla ilgili tefsirlerde anlatılan bilgilerin abartılı olduğu söylenmekle birlikte⁶⁰ bu olayı konu edinen ayetlere bütün olarak baktığımızda Hz. İbrahim'in kavmiyle mücadelesinin bir sonucu olarak ona karşı böyle bir plan kurulmuştur.⁶¹ Esed'in işaret ettiği ayetlerin lafızlarında “O'nu yakmalarının emredildiği, Allah'ın O'nu kurtardığı” ifadeleri geçmektedir. Ateşe atıldığı ise rivayetlerde geçmektedir. Rivayetleri dikkate almasak bile Ankebût Sûresi 24. ayetinde⁶² belirtildiği gibi, kavminin Hz. İbrahim için ölüm emrini vermesi bu işe teşebbüs edildiğini gösterir. Konu başlığı yaptığımız ayete de

⁵⁰ Ayetin Meali: Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın! dediler.

⁵¹ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/69.

⁵² Esed, Kur'ân Mesajı, Mâide 5/16.

⁵³ Kur'an'da neshi kabul etmemesiyle tanınan müfessir ve Mu'tezile kelimcisidir. Lütüllah Cebeci, “Ebû Müslim el-İsfahânî”, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul: 2000, 22: 509.

⁵⁴ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 22: 188.

⁵⁵ *Mirza Gulâm Ahmed'in (ö. 1908) kurduğu Kâdiyânîlik (Ahmedîlik) adlı dinî hareketin bir kolu olan Lahor Ahmedîliğinin lideri Mevlana Muhammed Ali Lâhûrî'nin (ö. 1951) The Holy Qur'an with English Translation and Commentary adlı meal-tefsiri bulunmaktadır. Hadiye Ünsal, Tefsîrde Heteroksi (Kâdiyânîlik ve Kur'ân), (Ankara:Ankara Okulu Yayınları, 2011), 160.*

⁵⁶ Ünsal, Tefsîrde Heteroksi, 160; Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu (Kur'ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri), (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1947), 2: 528.

⁵⁷ Mustafa Öztürk, Meal Kültürümüz, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 105.

⁵⁸ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 22: 189.

⁵⁹ İbn Âşûr, Şeyh Muhammed Tâhir (ö. 1393/1973), et-Tahrîr ve't-Tenvîr, (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 17: 105,106.

⁶⁰ Şimşek, Kur'an Tefsiri, 3: 384.

⁶¹ Enbiyâ 21/51-69.

⁶² Ayetin meali: Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise: «Onu öldürün yahut yakın!» demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır.

bakılırsa ortada bir ateş bulunmaktadır ve Allah o ateşe seslenmiştir.⁶³ Eğer Hz. İbrahim ateşe atılmadıysa, Allah neden ateşe “Ey ateş! selâmetli ol” diye seslensin? Eğer ateşe atılmadan Allah onu kurtardıysa, Allah’ın bu şekilde seslenmesi anlamsız olmaz mı? Ateş de Allah’ın bir yarattığı varlık olduğuna göre, o da Allah’ın hitabına muhatab olabilir. Kur’ân’da Allah’ın diğer varlıklara seslendiği ayetlerin bulunması⁶⁴, bunun mümkün olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Esed, “Hz. İbrahim ateşe atılmadan Allah onu kurtardı” demiştir, ama nasıl kurtarıldığını açıklamamıştır. Kur’ân açık bir şekilde “ateşe atıldı” ifadesini kullanmamaktadır. Ancak bu husus Kur’ân’ın üslûbundan kaynaklanmaktadır. Kur’ân’da çeşitli yerlerde belâgat gereği haziflerin olması bunun delilidir. Dolayısıyla burada bir hazif vardır.⁶⁵ Hz. İbrahim’in ateşe atılmadığını söylemek hem zorlama hem de ayetin bağlamıyla örtüşmemektedir.

3.3. Hz. İbrahim’in Dört Kuşu Parçalayıp Salması

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir, buyurdu. (Bakara 2/260)

Klasik tefsirlerde bu ayetin yorumuyla ilgili Hz. İbrahim’in kuşları kestiği, kanlarını, tüylerini birbirine karıştırıp kattığı, daha sonra her dağın üzerine bir parça koyup onları görebileceği yerde durduğu, kuşların kafasını da elinde tuttuğu, sonra Hz. İbrahim’in “geliniz” emriyle koşarak ona geldikleri anlatılmaktadır. Bu anlatılanların mu’cize olduğu ifade edilerek, Allah’ın irade ve kudreti dikkate alınmadığında, açıklanmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Müfessirler bu konuda da ittifak etmişlerdir.⁶⁶ Râzî bu konuda iki görüşten bahsetmiştir. Buna göre فَصُرْهُنَّ kelimesi “meylettirmek” anlamında olup, ayette hazif vardır. Ayet “ Onları kendine meylettir ve onları parça parça et” anlamındadır. “Âsânla denize vur!” ayetinde “Derhal deniz yarıldı” ifadesi nasıl hazfedilmiş ise burada da hazif vardır. Diğer görüşe göre bu kelime “Onları parça parça et” anlamındadır. O zaman herhangi bir takdire ihtiyaç duyulmamaktadır. İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hasan el-Basrî ve Mücâhid bu görüştedir. Eğer bu kelime Hamza’nın kıraatine göre kesreli okunursa hem “meyletmek” hem de “kesmek” anlamına

⁶³ İbn Âşûr, et-Tahrîr, 17: 106.

⁶⁴ Bk. Fussilet 41/11.

⁶⁵ İbn Âşûr, et-Tahrîr, 17: 106.

⁶⁶ Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, 7: 44,46; Kurtubî, Ahkâmu’l-Kur’an, 4: 314; Karaman v.dğr., Kur’an Yolu, 1: 414.

gelmektedir. فَصْرُهُنَّ Ahfeş'e göre "parça parça et" anlamındadır. Ferrâ, "meylettirmek" anlamında Huzeyl ve Süleym kabilelerinde kullanıldığını söylemiştir.⁶⁷ Ebû Müslim el-İsfehânî'nin dışındaki müfessirler de bu görüşlerin doğruluğuna dair deliller getirmişlerdir.⁶⁸

Esed ise olayın anlatıldığı ayete şöyle meal vermiştir. *Hani İbrahim, Ey Rabbim! Ölüye nasıl hayat verdiğini bana göster!" demişti. O da, "Yoksa inancın yok mu?" diye sormuştu. (İbrahim) cevap vermişti: "Hayır, ama (görmeme izin ver) ki kalbim tamamen mutmain olsun." "Öyleyse" demişti Allah, "Dört kuş al ve onlara sana itaat etmeyi öğret; sonra onları (etrafındaki) her tepeye ayrı ayrı sal; sonra da çağır: uçarak sana gelecekler. Bil ki Allah her şeye kadirdir, hikmet sahibidir.*

Esed bu ayetteki فَصْرُهُنَّ ifadesini "onlara sana itaat etmeyi öğret" şeklinde anlam vermiştir. Esed'e göre bu kelimenin "kesmek, parçalamak" anlamı vardır, ama öncelikli anlamı "alıştırmak"tır. Burada Esed, Allah'ın "ol" emriyle, insanın kuşları eğitmesi arasında bir ilişki kurmuştur. Allah, Hz. İbrahim'in "ölüleri nasıl diriltiyorsun?" sorusuna "sen kuşları eğitip sana gelmelerini gerçekleştirebiliyorsan ben de ölüleri böyle diriltiyorum" demektedir. Esed, bu görüşünü Ebû Müslim el-İsfehânî'ye dayandırarak, onun bunu ikna edici bir şekilde açıkladığını söylemiştir.⁶⁹

Ayetin bağlamı dikkate alındığında, bu anlamın Hz. İbrahim'in isteği ile daha çok bağlantılı olduğunu ve bu cevapta Allah'ın ipucu verdiğini belirten Sait Şimşek, zaten can verme ve ölümün tam mânâsıyla insanın kavrayabileceği bir mesele olmadığını, Allah'ın, A'raf sûresi 143. ayetinde de Hz. Musa'nın isteğine tam cevap vermediğini, başka ayetlerde de öldürme ve can vermenin⁷⁰ Allah'a ait olduğunun vurgulandığını ifade etmiştir.⁷¹

Her iki yorum da فَصْرُهُنَّ kelimesine verilen anlamlara dayanmaktadır. Bu kelimenin klasik sözlüklerde "parçala" anlamının yanında "alıştır" anlamı da vardır.⁷² Ancak kelime ile ilgili verilen bilgilere bakılırsa "kesmek" anlamı önceliklidir. قال ve باع babından hem "meylettirmek" hem de "kesmek" anlamına gelmektedir.⁷³ Ferrâ, ötreli okunuşta her iki mânânın müşterek, esreli okunuşta "kesmek" anlamında olduğunu belirtmiştir. Eğer buradaki إِلَيْكَ lafzı, فَصْرُهُنَّ kelimesinden "kesmek" anlamı kastedilirse, فَخُذْ kelimesine müteallik, "alıştırmak" anlamı kastedilirse, فَصْرُهُنَّ kelimesine müteallik

⁶⁷ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 7: 44,45.

⁶⁸ Abduh, Muhammed (ö.1905). Rıza, Reşit (ö.1935). Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsiru'l-Menâr). Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 3: 56.

⁶⁹ Esed, Kur'an Mesajı, Bakara 2/260.

⁷⁰ Bakara 2/28, 258, Âli-İmrân 3/156.

⁷¹ Şimşek, Kur'an Tefsiri, 1: 280.

⁷² İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 4: 474.

⁷³ Râzî, Zeyneddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir (ö. 666/1276), Muhtârü's-Sihah, thk., Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), 180.

olur.⁷⁴ Ayetin bağlamını dikkate aldığımızda Hz. İbrahim'in Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiği ile ilgili bir isteği vardır. Bunun neticesinde Allah burada ölüleri nasıl dirilttiğini göstermektedir. Bu kelimeye “alıştır” anlamı verilirse bunun ölüleri diriltmekle nasıl bir ilgisi olabilir? Bunu açıklamak zordur. Hemen sonra gelen **جُزْءًا** kelimesi de “bir şeyden bir parça” anlamındadır.⁷⁵ Ayrıca, kuşları kesmemiş olsaydı **مِنْهُمْ جُزْءًا** (onlardan bir parça) ifadesi yerine “onların her birini” denebilirdi. Esed, ayette Hz. İbrahim'in bunu yaptığına dair bilgi olmadığını söylemiştir, fakat ayetin üslubundan bunu yaptığı anlaşılmaktadır. İbn Abbas ve Mücâhid'den gelen rivayetler de bunu desteklemektedir.⁷⁶

3.4. Hz. İbrahim'in Oğlunu Kurban Etmek İstemesi

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كُنَّا لِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَقَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyaı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik. (103-106) Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim'e selam! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandır. (Saffât 37/103-107)

Klasik tefsirlerde boğazlanması emredilen kişinin Hz. İsmail veya Hz. İshak olup olmadığı konusunda rivayetler ele alınmıştır.⁷⁷ Rivayete göre Hz. İbrahim daha önce adakta bulunmuştu. Ona rüyasında Hz. İsmail'i⁷⁸ boğazlaması gösterilerek, “bu adağını yerine getir” denildi.⁷⁹ Bunun üzerine o, oğlunu kesmek istedi ancak bıçak onu kesmedi. Bütün hazırlıklar yapılmasına rağmen boğazlama işi gerçekleşmedi.⁸⁰ Allah onu boğazlamaktan kurtarınca koç kurban etmesini emretti ve o da kurban etti.⁸¹

Bununla birlikte boğazlama emri konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre emre uyma zamanı gelmeden emrin nesh olunması mümkündür. Ancak Mu'tezile, Şâfi, Hanefî âlimlerinden bir grup ise emrin neshedilmesini mümkün görmemiş ve onlara göre Allah boğazlamayı emretmemiştir.⁸²

⁷⁴ Ferrâ, Ebû Zekerıyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî (ö. 207/822), Meâni'l-Kur'ân, thk., Ahmed Yûsuf en-Necâtî v.dğr., (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 1: 174.

⁷⁵ Ebû Hayyân el- Endelüsî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf (ö. 745/1344), el-Bahru'l-Muhît, thk., Şeyh Adil Ahmed Abdurrahman, Şeyh Ali Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 2: 298.

⁷⁶ İbn Kesîr, Tefsir, 1: 455.

⁷⁷ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 26: 153; Bilal Gökür “Tefsir Geleneğinde Zebih Kıssası “Taberî'den İbn Kesîr'e Klasik Tefsir Kaynaklarına Dair Oryantalist Bir İddianın Değerlendirilmesi”, EKEV Akademi Dergisi (Sosyal Bilimler), 10/ 28, (2006), 170.

⁷⁸ Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlunun İshak veya İsmail olduğu konusunda Müslüman âlimler arasında ihtilaf söz konusudur. Hayrettin Karaman v.dğr., Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 4: 545.

⁷⁹ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 26: 153

⁸⁰ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 26: 158.

⁸¹ Kurtubî, Ahâkmü'l-Kur'an, 18: 62.

⁸² Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 26: 155.

Esed ise, Saffât Suresi 102 ve 106. ayetler arasında anlatılan boğazlama ile ilgili ayete şöyle mana vermiştir. *Fakat ikisi Allah'ın emri (olarak gördükleri)ne kendilerini teslim edince ve (İbrahim) onu yüzüstü yatırınca, kendisine seslendik. 'Ey İbrahim, sen şimdiden o rüyanın amacını yerine getirmiş oldun! İşte iyilik yapanları biz böyle ödüllendiririz. Çünkü bu gerçekten apaçık bir sınama idi.*(Sâffât 37/103-106)⁸³

Esed, ayetin çevirisinde, “Fakat ikisi Allah'ın emri (olarak gördükleri)ne kendilerini teslim edince ve (İbrahim) onu yüzüstü yatırınca”, şeklinde parantez içi ifade kullanmıştır. Çünkü ona göre ayeti doğru anlamak için bu parantez içi ifade gereklidir. Esed parantez içi ifadeyle Hz. İbrahim'in rüyasında gördüklerinin Allah'ın emri olmadığını ama bunların Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından emir olarak algılandığını vurgulamaktadır. Ayrıca buradaki *أَسْلَمَا* fiili “kendini Allah'ın iradesine teslim etti” anlamına gelmektedir. Ayetin devamı olan “Sonra kendisine seslendik, Ey İbrahim! Sen şimdiden o rüya(nın amacı)nı yerine getirmiş oldun.” ifadeleri Hz. İsmail'in kurban edilmesinin Allah'ın emri olmadığını göstermektedir. Hz. İbrahim bunu Allah'ın iradesi olarak görmüş ve öyle algılamıştır. Yani ona göre Allah'ın böyle bir emri yoktur.⁸⁴ Esed'in ifadelerinden anlaşıldığına göre, kurban etme teşebbüsü gerçekleşmiş, ancak Allah buna izin vermemiştir. Esed, buradaki olağanüstü vakayı kabul etmekle birlikte Allah'ın böyle bir emri olmadığını söylemektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu rüya sahih bir rüyadır. Çünkü rüya vahyin geliş şekillerinden biridir.⁸⁵ Peygamberlerin rüyaları, sadık rüyalar ve vahiydir.⁸⁶ Zaten hemen akabinde gelen 105. ayette Allah *قَدْ صَدَّقْتَ الرُّيَا* (Rüyayı gerçekleştirdin) diyerek Hz. İbrahim'in rüyasını tasdik etmiştir. Ayrıca tarihte insanların kurban edildikleri de vâkîdir. İbrânîlerde de insanları kurban etme uygulaması vardı. Allah'ın bu şekilde insan kurban etmeyi emretmesi, arkasından buna izin vermemesi ve koçu kurban etmesini emretmesi, o dönemde yaygın olan insanı kurban etme anlayışını ortadan kaldırmak ve bazı hayvanların kutsal olmadığını öğretmekti.⁸⁷ Ayrıca bu emir hâlis mü'mini diğerlerinden ayıran bir imtihandı.⁸⁸ Bu nedenle Esed'in görüşleri açık bir delile dayanmamaktadır.

3.5. Hz. Yakub'un Gözlerinin Açılması

أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْفُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ

⁸³ Esed, Kur'an Mesajı, Sâffât 37/103-106.

⁸⁴ Esed, Kur'an Mesajı, Sâffât 37/103.

⁸⁵ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 48.

⁸⁶ Zeccâc, Ebî İshak İbrahim b. es-Serî (ö. 311/924), Meâni'l-Kur'ân ve 'İ'râbuhû, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebi, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 4: 310.

⁸⁷ Ömer Faruk Harman, “Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban”, Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirisi, (Şanlıurfa: Şurkav Yay., 1997), 155,157.

⁸⁸ Ebu's-Suud, el-İmâdî Muhammed b. Muhammed Mustafa (ö. 982/1574), İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7: 201.

Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görecek duruma gelir. Ve bütün ailenizi bana getirin. (Yûsuf 12/93)

Bu olay tefsirlerde mu'cize olarak nakledilmektedir. Buna göre Hz. Yakub altı sene kör kalmıştır.⁸⁹ Rivâyete göre bu Hz. Yakub'un gözüne sürdüğü oğlu Yusuf'un gömleği Allah'ın, Hz. İbrahim'e, ateşe atıldığında Cennet ipeğinden giydirdiği gömlektir. Hz. İbrahim bunu Hz. İshak'a vermiş o da Hz. Yakub'a vermiştir. Hz. Yakub gömleği gümüş bir muhafaza içinde saklamış ve Yusuf'a nazar degeceğinden korktuğu için onun boynuna asmıştır. Hz. Yusuf Mısır'da iken Cebrail ona "gömleği babana gönder" diye bildirmiş, onda Cennetin kokusunun olduğunu, hastalığa veya belâyâ uğrayanın afiyet bulduğunu söylemiştir.⁹⁰ Rivayetlerde görüldüğü gibi gömlek ve gözün açılması mu'cize olarak nakledilmektedir. Ancak Râzî, âlimlerin, Hz. Yakub'un gözlerinin tamamen kör olduğu yönündeki görüşüne mukabil, onun sürekli gözyaşı dökmekten ve psikolojik sıkıntı çekmekten dolayı görmesinin zayıfladığı, Yusuf'un gömleğini yüzüne sürerek rahatladığı ve bu manevî gücün onun bedenini kuvvetlendirerek görmeye başladığı şeklinde ihtilaf ettiğini belirtmiştir.⁹¹ Aynı sûrenin 84. ayeti⁹² de bunu anlatmaktadır.

Esed ilgili ayete şöyle mana vermiştir. *(Şimdi artık) gidin ve bu benim gömleğimi de yanınıza alın; onu babamın yüzüne sürün; (o zaman) yeniden ışığa kavuşacaktır. Ve sonra hepiniz ailenizle birlikte bana gelin. (Yûsuf 12/93)*

Esed'e göre Hz. Yakub sürekli ağladığı için görme duyusunda zayıflık ve bulanıklık meydana gelmiştir. Yani gözleri tamamen kör olmamıştır. Bu görüşünü Râzî'ye dayandıran⁹³ Esed, buradaki "gömleğimi babamın yüzüne sürün" ifadesinin, "gömleğimi babamın önüne koyun" şeklinde de çevrilebileceğini söylemiştir. Çünkü klasik Arapçada **وَجْهٌ** (yüz) terimi çoğu zaman mecaz olarak kişinin şahsiyeti için kullanılmaktadır.⁹⁴

Alûsî, yukarıda anlatılan, "Cennetten gelen bir gömlek" olduğu şeklinde anlatılan görüşün zayıf olduğunu söylemiştir. Ona göre Hz. Yusuf'un bu gömleği, kendisine yapılan saldırıdan Allah'a sığındığı anda yırtılan gömlektir⁹⁵ veya üzerindeki gömlektir.⁹⁶ Ayetten anlaşılan da Hz. Yakub'un kör olduğudur. Zîrâ Hz. Yusuf kardeşlerine babasını sorunca, kardeşleri kendisine babasının gözlerini kaybettiğini söylemişlerdir. Hz. Yusuf da babasının kör olduğunu bildiği için gömleğini ona göndermiştir.⁹⁷ Babası da gömleği

⁸⁹ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 18: 199.

⁹⁰ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 11: 446.

⁹¹ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 18: 210; Karaman v.dğr., Kur'an Yolu, 3: 254.

⁹² Ayetin meali: Onlardan yüz çevirdi, 'Ah Yusuf'um ah!' diye sızlandı ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi.

⁹³ Râzî'de her iki izah şekli de vardır. Bk. Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 18: 199.

⁹⁴ Esed, Kur'an Mesajı, Yusuf 12/93.

⁹⁵ Alûsî, Rûhu'l Meânî, 13: 52.

⁹⁶ Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Said Abdillâh b. Ömer b. eş-Şirâzî (ö. 685/1286), Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418), 3: 39.

⁹⁷ Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl, 3: 39.

yüzüne sürmüş, rivayetlerde geçtiği gibi bu mu'cize olay gerçekleşmiş ve Hz. Yakup görmeye başlamıştır.

3.6. Hz. Musa'nın Denizi İkiye Yarması

فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ

Bunun üzerine Musa'ya: Asân ile denize vur! diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu. (Şuarâ' 26/63)⁹⁸

Ayette anlatılan olay İsrailoğullarının Firavun'dan kaçıışı sırasında meydana gelmiştir. Önceki ayetlerde iki grubun karşılaşması ve Hz. Musa'nın "Rabbim bana çıkış yolu gösterecek" demesi üzerine *إِضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ* (âsânla denize vur!) diye vahyedilmesi ve bunun sonucunda denizin ortadan yarılması, açılan yolun her iki tarafında suların koca dağ gibi olması, mü'minlerin yoldan geçerek kurtulması ve Firavun ve ordusunun boğulmasından bahsedilmektedir.⁹⁹

Bahsedilen denizin yarılma hadisesi klasik tefsirlerde mu'cize olarak nakledilmektedir.¹⁰⁰ Buna göre Firavun'un ordusu yaklaşıncı İsrailoğulları kaçacak yer bulamamış ve bu mu'cize olay gerçekleşmiştir. Bir tarafta deniz bir tarafta da Firavun ve ordusu bulunmaktadır.¹⁰¹ Allah (cc) Hz. Musa'ya "âsânı denize vur" demiş ve deniz derhal yarılmıştır. Yani mucize Allah'ın "ol" demesiyle olmuştur.¹⁰² Rivayete göre deniz yarılmıca kocaman dağ kütleleri meydana geldi.¹⁰³ Denizde on iki tane yol oluştu. Fakat israiloğulları karşı tarafa geçmeye çekindiler. Daha sonra dağ kütleleri tabakalar halinde manzaralar haline geldi ve İsrailoğulları kuru bir yer üzerinde yürüdüklerini görerek karşı tarafa geçtiler.¹⁰⁴

Esed olayın anlatıldığı Şuarâ suresi 63.ayetini şöyle çevirmiştir. *Bunun üzerine, Musa'ya: "Asanla denize vur!" diye vahyettik. (Musa söyleneni yapınca) deniz ortadan yarıldı; öyle ki, açılan yolun her iki yanında sular koca dağlar gibi yükseldi. (Şuarâ' 26/63)*

Esed, burada âsâ ile denize vurulmasını ve denizin yarılmasını bütün gece meydana gelen şark rüzgârının denizi geri çevirmesi, suların yarılması ve denizin karaya çevrilmesi üzerine meydana geldiğini ifade etmektedir. Esed, Tevrat'taki bilgilere atıf yaparak¹⁰⁵ bu olayın Kızıldeniz'de Süveyş kanalında geçtiğini, o çağlarda buranın çok sığ olduğunu, bu gibi yerlerde med- cezir olayı ile denizin geçici olarak geçilebilir hale

⁹⁸ Ayrıca olay Bakara 2/50., Tâhâ 20/77. ve Yunus 10/90. ayetlerde de geçmektedir.

⁹⁹ Şuarâ 26/60-68.

¹⁰⁰ Suyun bölünmesi, dağ oluşması, İsrailoğullarının geçinceye kadar Firavun'un çakılıp kalması, on iki yol arasında delikler oluşturması, Allah'ın delikleri o hal üzere tutarak Firavun'a kurtulacağı ümidini vermesi gibi mu'cizelerden bahsedilmektedir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 24:139.

¹⁰¹ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 26: 32.

¹⁰² Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 24: 39.

¹⁰³ İbn Kesîr, Tefsir, 10: 349; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), Dürru'l-Mensûr, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: y.y., 1424/2003), 11: 256.

¹⁰⁴ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 24: 139; Suyûtî, Dürru'l-Mensûr, 11: 259.

¹⁰⁵ Esed, Kur'an Mesajı, Yunus 10/90; Sâffât 37/103.

geldiğini, böyle bir durumda da ânî bir med dalgasıyla bu olayın meydana geldiğini anlatmaktadır. Ayrıca bu olayı da Kızıldeniz¹⁰⁶ mu'cizesi¹⁰⁷ olarak da nitelemektedir.¹⁰⁸ Yani olayın tabiat olayları içinde meydana geldiğini, kendi anlayışına göre de bunun mu'cizeliğini vurgulamıştır.

Esed'in bu ayetle ilgili yorumlarında Seyyid Ahmet Han'dan etkilendiği görülmektedir. Denizin yarılması meselesinde, "tabiat kanununun tersine bir şey yapılmış olsaydı, denizin yarılması yerine sert bir zemin haline gelmesi gerekirdi" diyen Seyyid Ahmet Han (ö.1898), mu'cizenin meydana gelmesi konusunda Kur'ân'da delil olmadığını ve ضَرَبَ fiilinin "yürümek, mesafe kat etmek" anlamına geldiğini belirtmiştir. O döneme ait bir harita yardımıyla o zaman Kızıldeniz'in sığ olduğunu ve Hz. Musa ve kavminin denizin çekilmesiyle açılan kayalıklardan geçtiğini söylemiştir.¹⁰⁹

Esed, yukarıda geçtiği gibi, olayı tabiileştirmeye çalışmış, ama med-cezir olayı, coğrafya bilgilerine göre denizin kabarması ve geriye çekilmesiyle olmaktadır.¹¹⁰ Ama ayette كَالطُّودِ الْعَظِيمِ (büyük dağ gibi) ifadesi var. Yani med-cezirde dağ gibi dalga meydana gelmemektedir. Ayrıca sığ olan denizin çekilmesi ve tekrar geri gelmesi, bir orduyu yok edebilir mi? Bu da mümkün görünmemektedir. Bir de Firavun'un hâkimiyetinde olan yerde, bu med-cezir olayının bilinmesi ve bunun bugün de Kızıldeniz'de olması gerekirdi. Ayetin bağlamını da gözden geçirirsek çaresizlik anında Hz. Musa'nın إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir) ifadesi ve sonra Allah'ın Hz. Musa'ya اضْرِبْ بِعَصَاكَ (âsânla vur) emrini vermesi bu olayın tabiî bir olay olmadığını göstermektedir. Olay tabiî bir olay ise bu emir ne anlama gelmektedir? Esed bu konuda açıklama yapmamıştır.

3.7. Hz. Musa'nın Âsâsının Yılana dönüşmesi

فَأَلْقِيهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى *Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi!* (Tâhâ 20/20)¹¹¹

Klasik tefsirlerde geçen rivayetlerde yılanın özellikleri hakkında pek çok şey nakledilmiştir. Buna göre mu'cize olarak yılana dönüşen âsâ Hz. Musa'nın onu tutmasıyla tekrar âsâ haline gelmiştir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre âsâ, olağanüstü özellikleri olan bir âsâdır. Geceleyin yolu aydınlatması, yere dikilip meyve vermesi gibi mu'cizevî

¹⁰⁶ Ebu's-Suûd da bu denizin Kızıldeniz veya Nil nehri olduğunu söylemiştir. Ebu's-Suûd, İrşâdü'l Akl, 6: 245.

¹⁰⁷ Esed'in burada tabiat olaylarını da mu'cize olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ehl-i Sünnet kelimacıları mu'cize için hârikulâde olmasını şart koşmuştur. Kelam ilminde İnsanların akıl yürütmelerine sebep olan her şey aklî mu'cize olarak değerlendirilmiştir. Bulut, "Mu'cize", DİA, c.30, s.351; Özgel, Ayet Kelimesi Çevirisi, 152-171.

¹⁰⁸ Esed, Kur'ân Mesajı, Şuarâ 26/63.

¹⁰⁹ Mustafa Öztürk, "Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Bâtınî Te'vil Olgusu", Kur'ân Mealleri Sempozyumu 1, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 395.

¹¹⁰ Şimşek, Kur'an Tefsiri, 3: 547.

¹¹¹ Aynı konu A'râf 7/108, Neml 27/10, Kasas 28/31. ayetlerinde de geçmektedir.

özellikleri vardır.¹¹² Bunun dışında at yelesi gibi yelesinin olduğu, iki yüzü arasında kırk zirâ' (1 zirâ', 75 ile 90 cm) mesafe olduğu, karşısına çıkan ağaç ve kayaları yuttuğu vb. şekilde birçok özellikleri sayılmaktadır.¹¹³

Esed ilgili ayete *Bunun üzerine, (Musa), onu yere attı; bir de ne görsün! hızla akan bir yılan oluvermişti o!*, diye meal vererek, âsânın mu'cizevî bir şekilde yılan dönüşmesinden bahsetmektedir.¹¹⁴ Ancak bu olay ona göre sembolik bir mânâ taşımaktadır.¹¹⁵ Bununla gerçeklik ile görünüş arasındaki fark ve bu farklılığı kavramak üzere seçilmiş kullarına (Peygamberlerine) bahsettiği manevî bir vukûfiyet ve sezgiye işaret edilmektedir. Yani âsâ gerçekte yılan değildir, görünüşte yılan olarak görünmüştür. Kasas Sûresi 31. ve Neml Sûresi 10. ayetlerinde geçen **كَانَهَا جَانٌّ** (sanki yılanmış gibi) ifadeleri de bunu desteklemektedir.¹¹⁶ Esed, bu yorumunun açıklama denemesi olduğunu söyleyerek,¹¹⁷ bu konuda kesin bir kanaat belirtmemiştir. Esed'in burada "mu'cizevî (miraculous)" kelimesini kullanmış olması, onun klasik anlamda mu'cize olgusunu kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir.¹¹⁸ Ancak, o mucize olağanüstü olma şartı aramamaktadır.

Ayetlere genel olarak baktığımızda Tâhâ Sûresi 20. ayette **حَيَّةٌ** (yüz) kelimesi, Arâf Sûresi 107. ayette **تُعْبَانُ** (yılan) kelimesi, Kasas Sûresi 31. ayetinde **جَانٌّ** (yılan) kelimeleri kullanılmıştır. Aynı olaydan bahseden bu ayetlerde niçin üç ayrı kelime kullanıldığı sorusuna, o yılanın ejderha büyüklüğünde olduğu ama küçük yılan gibi çevik olduğu söylenerek ayetler arasında müşkil olmadığı belirtilmiştir.¹¹⁹ Bu nedenle ayete "gerçekte yılan değil, yılan gibi göründü" şeklinde anlam vermek doğru gözükmemektedir. Önceki ayetlere bakılırsa, Allah, dikkati Hz. Musa'nın âsâsına çekmektedir.¹²⁰ Hz. Musa bu âsâ ile Firavun karşısında mu'cizeler göstermek için hazırlanmaktadır.¹²¹ Buradan da âsâ ile denizin yarılması, kayadan suyun fişkırması, onun yılan dönüşmesi gibi olayların olağanüstü olduğu anlaşılabilir.

3.8. Hz. Musa'nın Elinin Bembeyaz Olması (Yed-i Beyzâ)

¹¹² Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an,, 14: 48.

¹¹³ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 28.

¹¹⁴ Esed, Kur'an Mesajı, Tâhâ 20/21.

¹¹⁵ Esed, Kur'an Mesajı, Kasas 28/31.

¹¹⁶ Esed, Kur'an Mesajı, Tâhâ 20/21.

¹¹⁷ Esed, Kur'an Mesajı, Neml Sûresi 10.Ayet. 9.not; Bakara 2/60 ve A'râf 7/160. ayetlerinde âsâ ile meydana gelen mu'cizelerle ilgili açıklama yapmamıştır.

¹¹⁸ Özgel, "Ayete Kelimesi Çevirisi", 160.

¹¹⁹ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr(ö.911/1505), el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Beyrut: el-Hey'etü'l-Mısriyyi'l-Âmme li'l-Küttâb, 1394/1974), 478; Sabri Demirci, Kur'an'da Müşkil Ayetler, 2. Baskı, (İstanbul: Nesil Yay., 2005), 164,165.

¹²⁰ Bakara 2/60. ve A'raf 7/60. Ayetlerinde de âsâ ile vurulması sonucu meydana gelen mu'cizelerden bahsetmektedir.

¹²¹ Esed, Bakara Sûresi 60. ayetini "Allah, âsânla kayaya vur, demiştir, bunun üzerine oradan on iki kaynak birden fişkırmıştı..." ifadeleriyle lafzen çevirerek, herhangi bir açıklama yapmamasına rağmen olayı olağanüstü olarak anladığı söylenebileceği gibi diğer yorumlarına bakarak da klasik anlamda mucizeyi kabul etmediği de söylenebilir. Bk. Esed, Kur'an Mesajı, Bakara 2/60.

وَأَضْمُمُ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ آيَةً أُخْرَى *Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın.* (Tâhâ 20/22)

Tefsirlerde belirtildiğine göre سَوْءٍ kelimesi ile “alaca, sedef hastalığı” kastedilmiştir. Alaca hastalığı Araplar nezdinde çok kötü bir hastalık kabul edilmiştir. Rivayete göre Hz. Musa çok esmer idi. Allah’ın emriyle sağ elini böğrüne sokup onu sol koltuğu altına sokup çıkarınca el pasparlak oldu. Sonra Allah onu eski haline çevirdi.¹²² Nakledildiğine göre bu olay, Hz. Musa’nın peygamberliğinin ikinci delili olarak büyük bir mucizedir.¹²³

Esed ayete şöyle mana vermiştir. “Şimdi elini koynuna sok, herhangi bir uğursuzluğun değil, bizim rahmetimizin başka bir işareti olarak bembeyaz çıkacaktır.” بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ ifadesini de “lekeden arınmış, bembeyaz, ıslıl ıslıl” şeklinde mana vermiştir.¹²⁴ Ayrıca Şuarâ’ Suresi 33. Neml Suresi 12. Ve Kasas Suresi 32.ayetlerindeki “beyza” kelimesine de “ıslıl ıslıl” diye çeviren Esed, A’raf Suresi 108. ayetinde Hz. Musa’nın elinin lekesiz bir beyazlık ve parlaklık içinde peygamberliğin nişanesi olarak olağanüstü bir parlaklık bahşedildiğini, Bunun Kitab-ı Mukaddesteki gibi cüzzamlı bir durum olmadığını ifade etmiştir.¹²⁵

Esed her ne kadar olağanüstü bir beyazlıktan bahsedip, bunun peygamberlik nişanesi olduğunu belirtse de olağanüstü olaylara bakışı gereği, bunun o anda tabiatüstü gerçekleşen bir mucize olduğunu zikretmemektedir.

Hz. Musa’nın Firavun’a gitmeden önce peygamberliğini delillendirmek ve güçlendirmek üzere iki mucize göstermiştir. Ayette Allah Hz. Musa’ya “ elini koynuna sok” diye emretmektedir. Ardından da “bir başka mûcize olarak bembeyaz çıkacaktır” derken ayet zaten bunun mucize olduğunu söylemektedir. Ayrıca Allah’ın bu ayetin peşinden “ Böylece sana büyük mûcizelerimizden bir kısmını göstermiş olalım.” demesi de bunun mucize olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla burada mucizelerle Hz. Musa’nın Allah’ın kudretine olan inancının pekiştirilmesinin amaçlandığı ifade edilmektedir.¹²⁶

3.9. Rüzgârın Hz. Süleyman’ın Emrine Verilmesi

وَلَسَلِيمَنَّ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ

¹²² Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 22: 30.

¹²³ İbn Kesîr, Tefsir, 5: 247.

¹²⁴ Neml 27/12.

¹²⁵ Esed, Kur’ân Mesajı, A’râf 7/108.

¹²⁶ Karaman v.dğr., Kur'an yolu, 3: 630; Ateş, Çağdaş Tefsir, 5: 428.

*Süleyman'ın emrine de kasırğa (gibi esen) rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz herşeyi biliriz. (Enbiyâ 21/81)*¹²⁷

Klasik tefsirlerde bu olay lafzî olarak ele alınmış ve bunun mu'cize olduğu vurgulanmıştır. Rivayete göre Hz. Süleyman meclisine gitmek istediği zaman kuşlar, cinler ve insanlar, o, tahtına oturuncaya kadar huzurunda ayakta dururlardı. Kendisi savaş ve gazâyı çok severdi. Savaş ve gazâyâ çıkmak istediğinde onun emriyle keresteler uzatılır, insanlar, hayvanlar ve savaş aletleri bunun üzerine konur, sonra sert esen rüzgâra emir verir, rüzgâr da bunları taşırdı. Sonra yumuşak esen rüzgâra emir verir ve rüzgâr onu gidişi bir ay ve gelişi de bir aylık bir mesafeye götürürdü.¹²⁸ Yani bir günde iki aylık mesafe yol alırdı. Sabahleyin Şam'dan kalkar öğle vaktine doğru İstahr'a¹²⁹ varırdı.¹³⁰

Hz. Süleyman'ın tahtı ile ilgili daha detaylı bilgiler de verilmiştir. Bu bilgiler rivayetlere dayanmaktadır. Ancak bu konuda Hz. Süleyman'ın olağanüstü güçlere sahip, "sünnetullah" dediğimiz tabiat kanunları dışında yaşayan insanüstü varlık gibi gösterildiği söylenmiştir.¹³¹ Tefsirlerde Hz. Süleyman'la ilgili birçok asılsız rivayet ve yorum bulunduğu,¹³² bu rivayetlerin isrâiliyyat kaynaklı olduğu söylenmiştir.¹³³ Ancak Hz. Süleyman'ın olağanüstü güçlere sahip olmasına Allah'ın lütfu gözüyle de bakılmıştır.¹³⁴

Esed ayeti, "*Kutlu ülkeye doğru o'nun buyruğuyla esip gitsin diye o zorlu rüzgârı Süleyman'ın buyruğuna (Biz verdik).*" diye lafzî olarak meal vermesine rağmen, açıklama notlarında, bunu mecaz olarak yorumladığı görülmektedir. Ayet Hz. Süleyman'ın zenginliklerini Filistin'e taşıyacağına ve sahip olduğu gemi filolarına işaret etmektedir.¹³⁵ Ona göre Süleyman kıssası, menkıbe ve mitolojik bir hadisedir. Bunun yanlışlığı doğruluğu çok önemli değildir. Çünkü hem Arap toplumunda hem de diğer toplumlarda bu tür hadiseler anlatılırdı. Kur'ân da anlatılan bu hâdiseleri araç olarak kullanmaktadır.¹³⁶ Esed'in bu konudaki fikirlerinin Mevlânâ Muhammed Ali'nin fikirleri ile aynı olduğu görülmektedir. Fakat Muhammed Ali'ye göre bu anlatımlar efsanevî değil, tarihîdir.¹³⁷

¹²⁷ Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgâr ve diğer tabiat güçlerinden Sebe' Sûresi 12. ve Sa'd Sûresi 36.ayetlerinde de bahsedilmektedir. Bu ayette geçen bir aylık mesafe takriben ortalama yürüyüşle 900 km'dir. Bk. Abdullah Aydemir, "Hz. Süleyman (a.s.)", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, (1983), 185.

¹²⁸ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 14: 255, 17: 266; İbn Kesîr, Tefsir, 9: 425.

¹²⁹ Bugün İran sınırları içinde bulunan tarihî bir şehirdir. Harita bilgilerine göre Şam'a uzaklığı 2072 km'dir.

¹³⁰ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 17: 266.

¹³¹ Ünsal, Tefsirde Heteroksi, 173.

¹³² Hz. Aişe de Hz. Süleyman'ın atlarının kanatları olduğunu söyleyince, Hz. Peygamber gülüp geçmiştir. Bk. Zülfikar Durmuş, "Sa'd 30-33. Ayetler Bağlamında Hz. Süleyman (Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım)", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18, (2008), 48.

¹³³ Aydemir, "Hz. Süleyman", 186.

¹³⁴ Derveze, Tefsiru'l-Hadis, 4: 270.

¹³⁵ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/81.

¹³⁶ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/82.

¹³⁷ Ünsal, Tefsirde Heteroksi, 174.

Kur'ân'da رِيح (rüzgar) kelimesinin mecaz olarak kullanıldığı yerler bulunmaktadır.¹³⁸ Fakat bu ayetteki رِيح kelimesinin mecaz olarak yorumlanabilmesi için bir karînenin olması gerekir. Aksine bunun hakîkî olarak anlaşılması için karîneler vardır. Buradaki ل harfi rüzgârın Hz. Süleyman'ın emrine tahsis edildiğini göstermektedir.¹³⁹ بِأَمْرِهِ (O'nun emriyle) lafzı Hz. Süleyman'ın emriyle hareket eden bir rüzgârı göstermektedir.¹⁴⁰ Ayetin devamında ona bahşedilen olağanüstü nimetlerden bahsedilmektedir. Ayrıca Sebe' sûresi 12. ayeti de onun Peygamberliğine delalet olarak bu özel duruma vurgu yapmaktadır.¹⁴¹

3.10. Balığın Hz. Yunus'u Yutması

فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu. (Sâffât 37/142)¹⁴²

İlgili ayette Hz. Yunus'un gemiden atılması ve balık tarafından yutulması olayı klasik tefsirlerde şöyle anlatılmıştır. Hz. Yunus kavminden ayrılmış ve gemiye sığınmıştır. Balık gemiyi rahatsız etmiş, gemiden günahı sebebiyle kur'a sonucu atılmış, balık onu yutmuştur. Rivayetlerde balığın karnında dua ettiği, bir gün ile kırk gün arasında değişen miktarda orada kaldığı ve Allah'ın o balığa ilham ederek Hz. Yunus'u denizin kenarına bıraktığı anlatılmaktadır.¹⁴³ Eğer o namaz kılanlardan olmasaydı, balığın karnının kıyamet gününe kadar onu için kabir olacağı da belirtilmiştir.¹⁴⁴

Esed ise, Yunus kıssasında anlatılanları da mecâzen yorumlamıştır. Kıssa ile ilgili ayetlerde حُوت (balık) kelimesinin ال takısı ile gelmesinin muhtemel sebebinden bahsederken “büyük balık” temsiline atıf yapmıştır. Yani buradaki حُوت “büyük balık” temsîldir. Bu da gerçekte Hz. Yunus'u balığın yutması olayının olmadığını göstermektedir. Kesin bir ifade kullanmamasına rağmen Esed'in ifadelerinden çıkan sonuç budur. Buna göre bu olay Hz. Yunus'un görevden kaçması sonucu yaşadığı manevî çöküntü ve derin bir karanlığı sembolize etmektedir. Bu da Peygamberlerin de bazı

¹³⁸ Enfâl 8/46, Yûsuf 12/94.

¹³⁹ Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 6: 308.

¹⁴⁰ Alûsî, Ruhû'l-Meânî, 17: 77.

¹⁴¹ Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 7: 254.

¹⁴² Ayetin bağlamı şöyledir: “ لَلْبَيْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٣﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَا إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ زَبِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَأَمْنُوا ﴿١٤٤﴾ فَتَبَدَّنَا بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ ”. Kendisini balık (balina) ağzına aldı. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı. 143-144. Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı. 145. Sağlığı bozulmuş olarak onun ıssız bir kıyıya bırakılmasını sağladık; 146. Üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik. 147. Bir defa daha onu yüz bin ya da daha fazla kişiye elçi olarak gönderdik. 148. Bu defa onlar iman ettiler, biz de kendilerini belirli bir vakte kadar nimetlerimizle yaşattık. Saffât 37/142-148) Kıssanın geçtiği diğer yerler için Bkz. Kalem 68/48, Enbiyâ 21/87.

¹⁴³ İbn Kesîr, Tefsir, 12: 56.

¹⁴⁴ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 26: 165; Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 18: 92,93.

zaaflardan uzak olmadığının göstergesi olmanın yanında,¹⁴⁵ tebliğden kaçmanın da bir cezasıdır.¹⁴⁶

Tefsirlerde ifade edildiği gibi yaşanan bu hadise Hz. Yunus'un peygamberliğinde olduğuna göre, mu'cize bir olaydır.¹⁴⁷ Yine aynı sûrenin 143. ve 144. ayetlerindeki فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَّيْتُ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı.) ifadeleri olayın temsilî olarak gösterilemeyeceğini ifade etmektedir. Ayetin lafızları da balığın Hz. Yunus'u yuttuğunu göstermektedir. Zîrâ اِنْتَقَمَ (yuttu) kelimesi klasik sözlüklere göre "yutmak" anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Tefsirlerde de bu şekilde anlaşılmıştır.¹⁴⁹ Elbette buradan mecâzî dersler çıkarılabilir, ama bu durum, olayın yaşanmadığı anlamına gelmemektedir.

3.11. Hz. Zekeriyya'nın Üç Gün Konuşamaması

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

Zekeriyya: Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alâmet, insanlara, üç gün, işareten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et. (Âl-i İmrân 3/41)

Yukarıdaki ayette belirtildiğine göre Hz. Zekeriya Allah'a salih bir evlat için niyaz ediyor, Bunun üzerine o mabedde namaz kılarken melekler ona peygamber olarak Yahya adında bir çocuk müjdelemektedirler. Hz. Zekeriyya da kendisinin ihtiyar karısının da kısır olduğunu söylemesi üzerine, ayette Allah'ın dilediğini yapacağı vurgulanıyor. Bunun üzerine Hz. Zekeriya da kendisine bir işaret gösterilmesini istiyor. Allah üç gün insanlarla ancak işaretle konuşması olduğunu bildirmiştir.

Klasik tefsirlerde Hz. Zekeriyya insanlara işaret dışında bir şey diyememiştir. Meryem suresinde üç gece Bakara suresinde de 3 gün zikredilmiş, toplam üç gün Hz. Zekeriyya'nın konuşma kabiliyeti elinden alınmıştır. Allah'ı zikretmeye gücü yettiği halde insanlarla diğer dünyevi meseleleri konuşamaması mucize eseridir. Râzî ayrıca, Ebû Müslim el-İsfahanî'ni Hz. Zekeriyya'nın kendi iradesiyle insanlarla konuşmayıp Allah'ı zikrettiği görüşünü naklederek bunun makul bir görüş olduğunu belirtmiştir. Katadeden gelen görüşe göre ceza sonucu konuşamamıştır.¹⁵⁰ Hatta dilinin büyüdüğü ve bu şekilde konuşmaktan alıkonduğu ifade edilmiştir.

¹⁴⁵ Esed, Kur'ân Mesajı, Sâffât 37/42.

¹⁴⁶ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/87.

¹⁴⁷ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 26: 164.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 12: 546; Zebîdî, Tacü'l-Arus, 33: 430.

¹⁴⁹ Neseî, Ebi'l- Berakât Abdillâh b. Mahmûd(ö.710/1310), Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, thk. Yusuf Ali Beryevî- Muhyiddin Deybetu, (Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyibe, 1419/1998), 3: 136; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed(ö.1250/1854), Fethu'l-Kadîr, 4.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007), 4: 471.

¹⁵⁰ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 8: 215,216.

Esed Hz. Yahya'nın yaşlı bir baba ve kısır bir anadan dünyaya gelmesini Allah'ın yepyeni bir sebep sonuç süreci var ettiğini ve Allah'ın bu konudaki kudretini söyleyerek bunu da sebep sonuç çerçevesinde değerlendirmiştir.¹⁵¹ Esed'e göre Meryem suresi 7.ayette¹⁵² Zekeriyyâ, "Rabbim! Öyle ise bana bir işaret ver dedi. Allah, 'Sana işaret, tam üç gün insanlarla konuşamamandır' buyurdu." ayetindeki 3 gün konuşmama bir emirdir. Eski ahitte olduğu gibi Hz. Zekeriyya dilsiz kılınmış değildir. Buradaki işaret manevi niteliklidir. Dolayısıyla Hz. Zekariyya'nın kendini ibadet ve tefekküre verdiğini ifade eder. On göre Râzî de bu görüşü naklederken bunu kabul ederek nakletmiştir.¹⁵³

Tefsirlerde Zekeriyya (a.s.)'ın bu isteğinden dolayı üç gün konuşmadığı söylenece de bu çok makul bir görüş olarak görünmemektedir. Kur'an Yolu müfessirleri Meryem sûresinin 10. âyeti de göz önüne alındığında, Hz. Zekeriyya'ya sapasağlam olduğu halde (konuşma melekesini kaybetmeksizin) üç gün üç gece insanlarla konuşmayacağını bildirildiğini ifade ederek, bunu mucize olarak anlayanların ve tabi olarak Zekeriyya'nın kendi isteğiyle insanlarla üç gün konuşmadığı, kendini zikre verdiği şeklinde anlayanların olduğunu belirtmişlerdir. Lakin bir görüş tercih etmemişlerdir.¹⁵⁴

Nihai olarak her iki görüş de tercih edilebilir. Ancak ayetin bağlamı dikkate alındığında ortada bir olağan dışı bir durum vardır. Hz. Yahya'nın doğumu, ardından buna işaret verilmesi ve ayette Allah'ın kudretine vurgu yapılması birinci görüşü daha isabetli olduğunu gösteriyor, denilebilir. Yoksa Esed'in dediği gibi olay bir sebep sonuç meselesi değildir. M. Sait Şimşek de aynı yönde kanaat belirterek şöyle demiştir. "Hz. İsa ile Hz. Yahya'nın doğumları arasında kısmi bir benzerlik söz konusudur. Çünkü Hz. İsa babasız dünyaya gelmiş, Yahya'da çok yaşlı bir baba ve kısır bir anadan dünyaya gelmiştir. Sonrasında Hz. Zekariyya'nın "rabbim bana bir işaret ver "demesi olağan üstü olayların devam ettiğini göstermektedir."¹⁵⁵

3.12. Hz. İsa'nın Doğumu

وَأَلَّتِي أَحْصَيْتَ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ *İrzimi iffetle korumuş olanı (Meryem'i de an.) Biz ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir ibret kıldık. (Enbiyâ 21/91)*

Ayette Allah Hz. Meryem'e ruhundan üflemiş ve bu durumu mucize kılmıştır. Klasik tefsirlerin yaklaşımına göre Hz. İsa babasız dünyaya gelmiştir. Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın bu durumu âlemlere ibret kılınmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca Hz. İsa'nın doğumunun olağanüstü

¹⁵¹ Esed, Kur'an Mesajı, 19/7.

¹⁵² Ayetin meali şöyledir. Zekeriyya: Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alâmet, insanlara, üç gün, işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.

¹⁵³ Esed, Kur'an Mesajı, Âl-i İmran, 3/41.

¹⁵⁴ Karaman v.dğr., Kuran Yolu, 1: 555.

¹⁵⁵ Şimşek, Kur'an Tefsiri, 1: 349.

¹⁵⁶ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 14: 281,282.

olması, onun, ulûhiyyetin bir parçası olamayacağını göstermek içindir. Rivayetlerde, meleğin Hz. Meryem'e Dihyetü'l-Kelbî¹⁵⁷ sûretinde geldiği, Hz. Meryem'in gömleğinin yakasına üflediği ve Meryem'in gebe kaldığı, ona helal ve haram olsun insan elinin dokunmadığı, kocasız bir çocuk doğurması sebebiyle uzak bir yere çekildiği geniş bir şekilde anlatılmaktadır.¹⁵⁸

Esed, ayetteki *فَنفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوْحِنَا* (biz ona ruhumuzdan üfledik) ifadesinin klasik yorumda Hz. Meryem'in hamile kalmasına atfedildiğini ve bunun yanlış bir şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre Kur'ân bunu bütün insanlar için kullanmaktadır. Bu ifade, bu anlamda Hicr sûresi 29,¹⁵⁹ Sa'd sûresi 72,¹⁶⁰ Secde sûresi 9.¹⁶¹ ayetlerinde de geçmektedir. Bu da açık ve net bir şekilde göstermektedir ki, Allah'ın ruhumuzdan üflemesi, her insan için söz konusudur. Zîrâ "ruh" kelimesi Kur'ân'da "ilham, hayat soluğu, can" gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu görüşünü Zemahşerî¹⁶² ve Râzî'ye¹⁶³ dayandıran Esed,¹⁶⁴ ayetteki; *الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا* ifadesi ile ilgili şunları söylemektedir.

"Hatırlanmalıdır ki ihsân terimi (lafzen, "[kişinin] tehlike ya da kötülüğe karşı korunmuş olması") "yasak ve kınanmış olan şeyden kaçınma" gibi deyimsel bir anlam taşımaktadır (Tâcu'l-'Arûs); burada yasak ve kınanmış olan şeyden kasıt, özellikle meşru olmayan cinsel ilişkidir ve hem kadın hem de erkek için söz konusudur; bu itibarla, sözgelimi muhsan ve muhsane tabirleri Kur'ân'ın başka yerlerinde, sırayla, "iffetsizliğe karşı [evlilikle] korunan" erkek ve kadın anlamında kullanılmaktadır. Bunun içindir ki, hem yukarıdaki ayette, hem de (Tahrim 66/12)'de Hz. Meryem'le ilgili olarak geçen "elletî ehsanet fercehâ" ifadesi, yalnızca, onun çok bilinen iffetini, düşüncede de, eylemde de ahlaken yasak ve kınanmış olan her şeyden tam bir korunma/sakınma içinde olduğunu ve dolayısıyla (Nisa 4/156)'da ve kapalı bir biçimde (Meryem 19/27-28)'de temas edilen, Hz. İsa'nın meşru olmayan bir birleşmenin ürünü olduğu yolundaki herhangi bir iftira ya da kara çalmaya mesnet olabilecek her türlü hafiflikten uzak olduğunu dile getirmektedir."¹⁶⁵

Bu görüşlerden anlaşıldığına göre Esed, Hz. İsa için üflenen bu ruhun herkes için de olduğuna vurgu yaparak, onun babasız dünyaya gelmediğini söylemektedir. Esed, burada Hz. İsa'nın babasının olduğunu açık bir şekilde söylememektedir. Bu konudaki

¹⁵⁷ Dihye (r.a.) Bedir savaşından sonra Müslüman olan bir sahabîdir.

¹⁵⁸ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 13: 431.

¹⁵⁹ Ayetin meali: Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!.

¹⁶⁰ Ayetin meali: Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!.

¹⁶¹ Ayetin meali: Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhumdan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!.

¹⁶² Zemahşerî'ye göre "ruhumdan üfleme", "ona hayat verme" demektir. Bk. ez-Zemahşerî, Carullah Ebi'l-Kâsım Mahmud (ö. 538/1144), el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvi fi Vucûhi't-Te'vîl, thk., Ahmed Mevcud-Muhammed Muavvid, (Riyad: Mektebetü'l-Abide 1418/1998), 4: 164.

¹⁶³ Ancak Râzî, iki görüş olduğunu belirterek, Meryem'e helal haram hiçbir şekilde kimsenin dokunmadığı görüşünün daha evlâ olduğunu belirtmiştir. Bk. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 22: 218.

¹⁶⁴ Esed, Kur'ân Mesajı, en-Nisâ 4/171. Bk. el-Bakara 2/87, 253, es-Secde 32/9, Meryem 19/17.

¹⁶⁵ Esed, Kur'ân Mesajı, Enbiyâ 21/91.

söylentilerin, yani babasız dünyaya geldiği yolundaki iddiaların Kur'ân tefsirinin dışında olan şeyler olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁶ Allah'ın, ruhundan üflemesinin sadece Hz. Meryem için algılanmasını yanlış bularak, Allah'ın bu ayetlerle Hz. İsa'nın gayri meşrû bir şekilde dünyaya geldiği yolundaki iddialara cevap verdiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷ Esed, Meryem sûresi 20. ayetinde *قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا* "(Meryem:) "Bana daha hiçbir erkek dokunmamışken, nasıl bir oğlum olabilir? Üstelik ben iffetsiz bir kadın da değilim" dedi." ifadesi ile ilgili hiç bir açıklama yapmamıştır.¹⁶⁸

Esed'le aynı görüşü paylaşan Mevlânâ Muhammed Ali, Hz. Meryem'in evlenmediğini gösteren bir durumun olmadığını, İncil'de de onun doğurduğu çocuklardan bahsedildiğini belirtmiştir.¹⁶⁹ Ömer Rıza Doğrul da bu konuda kaynak vermeden "Her kadın nasıl gebe kaldıysa, Meryem de öyle gebe kaldı" şeklinde bir hadis nakletmiştir.¹⁷⁰

Müfessirler *فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا* (ruhumuzdan üfledik) ifadesinin "Hz. Meryem'in karnında İsa'ya can verdik" anlamında kinâyeye olarak kullanıldığını, "ruhumuzdan" ifadesinin de insanın şerefli bir varlık olmasından dolayı söylendiğini belirtmişlerdir. Bu ayette müşkil olup olmadığı sorusuna cevap olarak, Hz. Meryem'e değil İsa'ya ruh üflendiği ve müşkil olmadığını belirtmişlerdir.¹⁷¹ Meryem Sûresi 20. ve Âl-i İmrân Sûresi 47. ayetlerinde açıkça geçtiği gibi Hz. Meryem, meleğin çocuğu müjdelemesi karşısında "bana bir beşer dokunmamışken" ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadenin de cinsel ilişki anlamında olduğu açıktır. *زِرَّاءٌ أَحْصَتْ* kelimesi "Meryem'in helal ve haram her türlü cinsel ilişkiden korunmasını" ifade etmektedir.¹⁷² Bu nedenle müfessirler bu konuda babasız bir şekilde meydana gelen doğumdan bahsetmektedirler.¹⁷³ Âl-i İmrân Sûresi 59. ayetinde Allah, Hz. İsa'nın durumunu Hz. Âdem'e benzetmektedir.¹⁷⁴ Dolayısıyla Hz. İsa'nın babasız yaratılması imkansız değildir.¹⁷⁵ Başka şekilde yorumlamak lafızların dışında kalan, zorlama bir yorum olur.¹⁷⁶ Her ne kadar bütün yaratıklar Allah'ın "ol" emriyle yaratılmış olsa da Hz. İsa'nın yaratılmasında olağan sebeplerin olmadığına işaret vardır.¹⁷⁷

¹⁶⁶ Esed, Kur'ân Mesajı, Meryem 19/21.

¹⁶⁷ Nisâ 4/156, Meryem 19/27.

¹⁶⁸ Esed, Kur'ân Mesajı, Meryem 19/20.

¹⁶⁹ İncil'de Hz. İsa'nın olağanüstü yönleri anlatılmakla birlikte, babasından da bahsedilmektedir. Ancak çocuklarından bahsedildiğini göremedik. Bk. İncil, Luka, Bap 2.

¹⁷⁰ Doğrul, Tanrı Buyruğu, 2: 497.

¹⁷¹ Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 6: 312.

¹⁷² Ebu's-Suud, İrşadü'l-Akl, 6: 83.

¹⁷³ Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 2: 483,484.

¹⁷⁴ Esed, bu ayeti de çok farklı yorumlamıştır. Burada Hz. İsa'nın Allah'ın ulûhiyyetinin bir parçası olduğuna inanan Hristiyan doktrinine karşı itiraz olduğunu belirterek, bu ayetteki "Âdem" kelimesinin bütün insan soyunu ifade ettiğini söylemiştir. Yani diğer insanlar nasıl topraktan yaratıldı ise, Hz. İsa da o şekilde topraktan yaratılmıştır ve ölümlü bir varlıktır. Bk. Esed, Kur'ân Mesajı, Âl-i İmrân 3/59.

¹⁷⁵ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 8: 53.

¹⁷⁶ Aynı şekilde Esed, Al-i İmran suresi 46. ayette Hz. İsa'nın beşikte yetişkin bir insan gibi konuşmasını da, Hz. İsa'nın küçük yaşlardan itibaren peygamberce bilgeliğine mecazi bir işaret olduğu söylemiştir. 33. Not.

¹⁷⁷ Şimşek, Kur'an Tefsiri, 1: 353.

3.13. Hz. İsa'nın Ölülere Diriltme, Hastaları İyileştirme ve Gaybtan Haber Verme Mucizesi

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ إِنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُتَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ *O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır. (Âl-i İmrân 3/49)*

Yukarıdaki ayette Hz. İsa'nın üç mucizesinde bahsedilmektedir. Kuş suretine can vermesi, ölüleri diriltmesi ve kör ve cüzzamlıları iyileştirmesidir. Burada طَيْرٌ kelimesi genelde müfessirler tarafından “çamurdan kuş” olarak anlaşılmıştır.¹⁷⁸ Ayrıca tefsirlerde geniş bir şekilde kuşun nitelikleri üzerinde durulmuştur. Buna göre bu kuşun yarasa olduğu, Hz. İsa'nın yaptığı kuşun, insanlar ona baktıkları sürece uçtuğu, insanların gözünden kaybolduğunda da yere düşüp öldüğü nakledilmiştir.¹⁷⁹ Rivayetlerin yanında, طَيْرٌ kelimesinin “kuş” anlamında kullanıldığını gösteren birçok ayet vardır.¹⁸⁰

Kör ve alaca hastalarını iyileştirme konusunda her peygamberin kendi zamanına göre mucize gösterdiği, Hz. İsa'nın da tıp alanında gelişmiş olan toplumda böyle bir mucize gösterdiği nakledilmiştir. Hastaların kimisinin onun yanına geldiği, kimisinin de Hz. İsa'nın hastanın yanına gittiği ve iyileştirmesinin sadece dua ile olduğu nakledilmiştir.

Ölüleri dirilme konusunda da Onun “Ya Hayyum, Ya Kayyum!” diyerek dirilttiği, bazı ölüleri kabrinden çağırdığı ve ölünün kabirden çıktığı ve ölmüş olan kişiyi çoluk çocuğunun yanına gittiği nakledilmiştir. Sonunda da “Allah'ın izniyle” demesi de onun ilah olmadığını beyan etmek için olduğu belirtilmiştir.¹⁸¹

Esed طَيْرٌ kelimesini “kader” olarak çevirmiştir. طَيْرٌ kelimesi “uçan mahluk, uçan kuş” anlamına geldiğini söyleyen Esed'e göre bu kelime, hem İslam'dan önce hem de Kur'an'da “kader veya tâlih” anlamında kullanılmıştır.¹⁸² Hz. İsa'nın İsrailoğulları için bir kader tasarımı geliştireceği ve Allah'ın izni ve imanlarının gücüyle bunun gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Esed, طَيْرٌ kelimesine bağlı olarak Hz. İsa'nın ölüleri yeniden hayata döndürmesini mecaz olarak ele almış ve “ruhen ölmüş bir toplumu

¹⁷⁸ İbn Kesîr, Tefsir, 3: 65.

¹⁷⁹ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 5: 143.

¹⁸⁰ Bakara 2/260, Âli İmrân 3/49, Mâide 5/110, Yûsuf 12/36, 4, Nahl 16/79, Enbiyâ 21/ 79, Hac 22/31, Nûr 24/41, Neml 27/16, Sebe' 34/10, Sâd 38/19, Vâkı'a 56/21, Mülk 67/19, Fil 105/3.

¹⁸¹ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 8: 61-63.

¹⁸² A'râf 7/131, Neml 27/47, Yâsîn 36/19 ve İsrâ 17/13. ayetlerde de bu anlamda kullanılmıştır.

olduğu vurgulanmıştır.¹⁹⁰ Bu yorumlar âlimlerin ekseriyeti tarafından da kabul edilmiştir.¹⁹¹ Hasan Basrî ve Mücâhid bu sofranın indirilmediğini söylemiştir.¹⁹² Bazı mutasavvıflar da sofranın bilgi hakikatleri olduğunu söyleyerek iş'ârî bir anlam yüklemişlerdir. Rivayetlerde daha ayrıntılı, farklı ve dikkat çekici bilgiler de bulunmaktadır.¹⁹³ Ancak Kur'ân Yolu müfessirleri tefsirlerde geçen bu bilgileri destekleyen sahih rivayetlerin bulunmadığını belirtmişlerdir.¹⁹⁴

Esed, bu ayette “sürekli tekrarlanan” ve 115. ayette de “her zaman gönderirim” ifadelerini kullanarak, ayete farklı bir anlam yüklemiştir. Zîrâ ona göre “münezzil” kelimesi sürekliliği ifade eder. Burada Allah'ın her zaman ve sürekli rızık vericiliğine, bunu inkâr edenlere lânetinin şiddetli olacağına, ayrıca böyle bir mu'cize istenmesinin kınanmasına vurgu yapılmaktadır.¹⁹⁵

Âlimler sofranın inip inmediği konusunda farklı görüşler söylemiş¹⁹⁶ olmakla birlikte, ayetteki bu husus mu'cizeye işaret etmektedir. Burada şunu belirtmek gerekir ki, Allah'ın olağan bir şekilde verdiği rızık olsaydı, bu sofraya için “ayet” kelimesinin kullanılması anlamsız kalırdı. Ayrıca, Havârîler her zaman gözlerinin önünde var olan bir şeyi Allah'tan neden istesinler? Özel olarak “Mâide” denmesinin de bir sebebi olmalıdır.¹⁹⁷ Aynı sûrenin 115. ayetinde “Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!” ifadesi, bu sofranın mu'cize olarak ineneğine işaret eder.¹⁹⁸ Sürekli inen ve alışıktığımız nimetler olsaydı onu inkâr etmek mümkün olmaz ve sonuç olarak da bu durumda Allah'ın böyle bir cezasının olması da söz konusu olmazdı.

4. HZ. PEYGAMBERİN MUCİZELERİ

4.1. Ayın İkiye Yarılması

إِفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ *Kiyamet yaklaştı ve ay yarıldı. (1) Onlar bir mucize görürlerse hemen yüz çevirirler ve: Eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler. (Kamer 54/1,2)*

Kamer suresi 1.ayette “kiyamet yaklaştı ve ay yarıldı.” ifadesi geçmektedir. Ayın yarılmasını âlimlerin çoğunluğu, mu'cize olarak değerlendirmişlerdir. Tefsirlerde konuyla ilgili birçok rivayet nakledilmiştir. ¹⁹⁹ Bir rivayete göre Mekkeliler Hz.

¹⁹⁰ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12: 138.

¹⁹¹ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 8: 290.

¹⁹² Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12: 141.

¹⁹³ Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12: 141; Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 8: 293, 294.

¹⁹⁴ Karaman v.dğr., Kur'an Yolu, 2: 364.

¹⁹⁵ Esed, Kur'ân Mesajı, Mâide 5/114.

¹⁹⁶ İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdî'l-Hak b. Abdirrahman b. Temâm (ö. 542/1148), el-Muharreru'l Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz, thk. Abdü's-Selam Abdü's-Şâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 2: 261.

¹⁹⁷ Mehmet Emin Akın, Te'vilin Tahrife Dönüşmesi, (Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu Örneği), (Ankara: Medârik Yayınları, 2011), 259.

¹⁹⁸ Abduh-Rıza, Menar, 7: 249.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, Tefsir, 13: 288; Yazır, Hak Dini, 7: 4622,4623.

Peygamberden mu'cize istemişlerdir. Bunun üzerine Mekke'de ay ikiye yarılmıştır. Daha sonra inanmayanlar bunun büyü olduğunu söylemişlerdir. Başka rivayetlerde, Hz. Peygamber hutbe irâd ederken, ayın yarıldığını ve bunun üzerine kıyametin yaklaştığını söylediği ifade edilmektedir.²⁰⁰ İbn Âşûr bu konuda ayın yarılmasının mu'cize olduğuna dair rivayetleri zikretmekle beraber, bunun ay tutulması olmasının mümkün olduğunu, ay tutulmasından önce Allah'ın Müşriklere soru sormayı ilham ettiğini ve bunun üzerine olayın gerçekleştiğini belirterek bunun da mu'cize olduğunu vurgulamıştır.²⁰¹

Esed ise meâlinde اِفْتَرَبَ (yaklaştı) fiilini gelecek zaman kipiyle çevirmiştir. Bu açıdan klasik yorumdan ayrılmıştır. Ona göre buradaki ayın yarılması kısmî olarak ay tutulması da olabilir. Ancak bunun mahiyeti ne olursa olsun ayın yarılması olayının, kıyamet yaklaşırken olacağı kesindir. Kur'ân çoğunlukla geçmiş zaman kipini gelecek için de kullanır. Kıyametle ilgili bölümlerde geçmiş zaman kipinin kullanılması olayın kesinliğini vurgulamak içindir. Ayeti Râgıb el-İsfehânî'nin²⁰² de bu şekilde yorumladığını belirten Esed, bunun ilk dönem müfessirleri ve Zemahşerî tarafından da benimsendiğini vurgulamıştır.²⁰³ Ona göre bu yorum daha ikna edici görünmektedir.²⁰⁴

Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadis bu olayın fiilen gerçekleştiğini desteklemektedir. Müfessirlerin çoğunun görüşü de bu yöndedir.²⁰⁵ Elmalılı da, her ne kadar geçmiş zamanın gelecek zaman anlamında kullanıldığı yerler çok olmasına rağmen bir sonraki ayetteki وَإِنْ يَرَوْا آيَةً (mucizeyi görünce) ifadesinin ayın yarılmasının kıyamette gerçekleşeceği anlamını reddettiğini belirtmektedir.²⁰⁶ Râzî'ye göre, bunun mu'cize olduğu mütevâtir derecesindedir. Böyle olduğuna inanmak gerekir. Bunun te'vîle ihtiyacı yoktur.²⁰⁷ "Ayın yarılması" hâdisesi Kalam ilmi ile ilgili eserlerde de Hz. Peygamberin nübüvvetinin ispatı konusunda hissî mu'cize olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁸ Bütün bu bilgilerden olayın gerçekleştiği ve mu'cize olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁹

Esed'in görüşünün bazı âlimler tarafından da delilleriyle zikredildiğini belirtmek istiyoruz.²¹⁰ Kur'ân'da mâzî fiilin gelecekte olayın mutlak gerçekleşeceğini işaret etmek üzere kullanıldığı gösteren ayetler mevcuttur.²¹¹ Bu ayetlerle ayın yarılmasından

²⁰⁰ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 29: 29; Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 20: 74; İbn Âşûr, et-Tahrir, 27: 168; Yazır, Hak Dini, 7: 4625.

²⁰¹ İbn Âşûr, et-Tahrir, 27: 169,170.

²⁰² Râgıb el-İsfehânî sadece mevcut olan görüşleri vermiş, شَقَّ kelimesinin mecaz olarak da kullanıldığını belirtmiştir. Bk. Râgıb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım Muhammed el-Ma'rûf (ö. 502/1108) el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an, thk., Safvân Adnaned-Dâvûdî, (Beyrut: Dâru'l-Kalem 1999), 459.

²⁰³ Zemahşerî'de bu yorum geçmektedir. Bk. Zemahşerî, el-Keşşaf, 5: 653.

²⁰⁴ Esed, Kur'ân Mesajı, Kamer 54/1.

²⁰⁵ Derveze, Tefsîru'l-Hadîs, 2: 272; Yazır, Hak Dini, 7: 4625.

²⁰⁶ Yazır, Hak Dini, 7: 4622,4624.

²⁰⁷ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 29: 29.

²⁰⁸ Mâturîdî, Kitabü't-Tevhid, 256.

²⁰⁹ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 29: 29.

²¹⁰ Deliller için Bkz. Hayrettin Karaman vd., age, c.5. s.180; İshak Özgel, "İnşikak-ı Kamer Hadisesine Yorum Etiği ve Anlam Bütünlüğü Açısından Yaklaşım", VII. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler, (2004), 199.

²¹¹ Nahl 16/1, Enbiyâ 21/1.

bahsedilen ayet, anlam bakımından aynıdır. Olayın kıyamette olacağına dair Hasan el-Basrî'ye dayanan rivayet²¹² ile Hz. Peygamber döneminde ayın tutulduğuna ve sonra bu ayetlerin indiğine ilişkin İbn Abbas'a dayanan rivayetler²¹³ zikredilmekle birlikte, olayın vukû' bulduğu konusunda ümmetin icmâ ettiği belirtilmiştir. Bu konu ile ilgili hadislerin mütevâtir olmadığı söylenmişse de, Alûsî hadislerin sahih olduğunu söylemiştir. Bu rivayetler İbn Abbas gibi önde gelen Sahâbe tarafından nakledilmiştir. Zira sahabeden gelen rivayetlere özel bir değer atfedilmiştir. İbn Abbas ayrıca Rasûlüllah'ın vefatından sonra önde gelen sahabilerle birlikte olması onu tefsirde otorite yapmıştır.²¹⁴ Enes'in o dönemde beş yaşında olması ve İbn Abbas'ın da doğmamış olmasının haberin sıhhatine engel olmadığı ve bu olayın ay tutulmasına hamledilmesinin de bir zaruret olmadığı belirtilmiştir.²¹⁵ Eğer kıyamette olacak bir olay olarak kabul edilirse, birinci ayette olacak bir olayın anlatılması ile ikinci ayetteki bahsedilen tutum arasında bir kopukluk meydana gelmektedir.²¹⁶ Ayet bu açıdan izaha muhtaçtır.

3.2. İsrâ ve Mi'rac Hadisesi

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ
 مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir. (İsrâ 17/1)*

İsrâ hadisesi, İsrâ suresi 1.ayette anlatılmasına karşın Mirac olayı Necm suresi 18. ayette²¹⁷ anlatılmıştır. İsrâ ve miraç hadisesini beden veya ruhen gerçekleştiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Râzî, ruhen gerçekleştiğini söyleyenlerin delillerini maddeler halinde zikretmiştir. Bunun yanında olayın bedenen gerçekleştiğinde şüphe olmadığını beyan etmiştir.²¹⁸ Bu konuda Kurtubî, âlimlerin ihtilaf ettiğini, ancak İsrâ ve Mi'râcın bedenen gerçekleştiğini deliller zikrederek açıklamıştır. Hz. Peygamber'in burada yaşadığı tecrübeler uzun bir şekilde nakledilmiştir.²¹⁹

Esed, bu konu ile ilgili değerlendirmelerini eserinin sonunda ayrı başlık altında açıklamıştır. Hz. Peygamberin bu konuda doğrudan bir açıklama yapmamasından dolayı, Sahâbe dahil olmak üzere, Müslüman düşünürlerin ihtilaf ettiğini belirtmiştir. Esed, bazı Sahâbîlerin Mi'râc olayının fiziksel olarak, bazı Sahâbenin ise tamamen ruhsal olduğunu savunduklarını, bunun, Hz. Aişe'nin, "O yalnızca ruhu ile seyahat etti, bedeni yerinden hiç ayrılmadı" sözüne dayandığını ve Hasan el-Basrî'nin de aynı görüşte olduğunu

²¹² Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 8: 171.

²¹³ Zemahşerî, el-Keşşaf, 5: s.653; Alûsî, Ruhû'l-Meânî, 27: 74.

²¹⁴ Fatih Özaktan, Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü, Marmara Akademi Yayınları, İstanbul, 2017, s.65,130.

²¹⁵ Alûsî, Ruhû'l-Meânî, 27: 74, 75.

²¹⁶ Özgel, "İnşikak-ı Kamer", 209.

²¹⁷ Ayet metni ve meali: لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.

²¹⁸ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 20: 151,152.

²¹⁹ Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, 13: 7-12.

söylemiştir. Olayın bedenen olduğunu savunan akâid âlimlerinin Sahâbeye dayanarak bunu savunduklarını, kendi görüşlerini destekleyen bir tek hadisin bile bulunmadığını ve *أَسْرَى* (yürüttü) kelimesinden hareketle bunu söylediklerini belirten Esed, *أَسْرَى بِعَبْدِهِ* (kulunu yürüttü) ifadesinin Hz. Peygamber'in beşer üstü bir vasfa sahip olmadığına, fânî bir kul olduğuna işaret eden bir beyan olduğu görüşündedir. Zîrâ ona göre sahih hadislerdeki tasvirler hem İsrâ hem Mî'râc olayının ruhsal olduğunun en büyük delilidir ki, bu tasvirler fiziksel yoruma meydan vermemektedirler. Esed, bu hadislerden birkaç tanesini zikretmiştir. Buhârî'de nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber Mî'râc'la ilgili başından geçenleri şöyle açıklamıştır; "Kâbe'nin yanında uzanmış yatarken bir melek geldi, göğsümü yardı ve yüreğimi çıkardı. Sonra iman dolu bir altın leğen getirildi. Kalbim onun içinde yıkandı ve onunla dolduruldu, sonra tekrar yerine kondu..."

Esed'e göre, Hz. Peygamberin imandan bu şekilde bahsetmesi, onun Mî'râc'ı ruhsal tecrübe olarak gördüğünün göstergesidir. Olayın bizzat gerçekleşmesinde şüphe olmadığını belirten Esed, kelimelerin olayı haklı olarak fiziksel terimlerle yorumladıklarını ve modern psikologların da ruhun bedenden ayrılabilirdiği gerçeğini kabul ettiklerini, olayı diğer insanlara anlatmak için bu üslûbun kullanıldığını anlatmaktadır. Ona göre olayı böyle yorumlamak, Hz. Peygamberin yaşadığı bu tecrübenin değerini azaltmadığı gibi, normal insanlar da bunu tamamen kavrayamaz. Sonuç olarak da bu olayın yeni bir öğreti değil, eski Peygamberlerin tebliğ ettiği ilahî mesajın bir devamı olduğunu söylemektedir. Bu görüşlerini de İbn Kayyim'ın "Zâdü'l-Meâd" adlı tefsirinden alıntı yaparak desteklemiştir.²²⁰ Esed, Mî'râc'ta yaşanan tecrübelerle ilgili bir değerlendirme yapmamıştır. Bu konudaki bazı hadisleri nakletmesini de dikkate alırsak, bunları reddetmediğini ifade etmemiz gerekir.

"İsrâ" olayının iki veya üç defa rüyâ veya bedenen gerçekleştiği, Mî'râcın uykuda gerçekleştiği yönünde rivayetler vardır. İzzet Derveze, ayetten ve hadislerden isrânın uyanık iken ve bedenen gerçekleştiğinin anlaşıldığını belirtir.²²¹ Mî'râc'la ilgili ise uykuda ve rüyâ halinde gerçekleştiğini belirten rivayetleri tercih etmiştir.²²² İlk siyer kaynakları da Mî'râc olayının rûhen gerçekleştiğini kaydetmektedirler.²²³

SONUÇ

Esed'in ayetleri anlama ve yorumlamada klasik anlayıştan ayrıldığı noktalardan biri mu'cizeler konusudur. Bu konu, onun tefsirinin en bariz özelliği olarak nitelendirilebilir. Esed, bu makalede ele aldığımız ayetlerle ilgili klasik tefsirlerde yapılan

²²⁰ Esed, Kur'ân Mesajı, s.1498-1500.

²²¹ Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, 3: 353.

²²² Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, 3: 354.

²²³ Mehmet Azimli, "İsrâ ve Mî'râc Olayları Üzerine Bazı Mülâhazalar", Bilimnâme (Düşünce Platformu), 7/16, (2009/1), 43-58.

yorumları yeterli ve iknâ edici görmemiş ve onları eleştirmiştir. Bu gibi ayetlerin anlamını verirken neden böyle çevirdiğini dipnotlarda açıklamıştır.

Esed'in, "ayet" kelimelerine "mucizevî işaret" diye anlam vermesi ve "mucizenin ancak Allah katında olduğunu vurgulayan ayetin yorumunda peygamberlerin "mucize gösterici" olmadığını ifade etmesi, onun geçmiş peygamberlere gönderilen mucizeleri niçin tabîî olaylar olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Ona göre Allah peygamberlere "mucize" değil, bilakis bazı mucizevî alamet ve işaretler göndermiştir.

Bununla birlikte Esed'in tabiatüstü olayların varlığını da kabul ettiği, delil olarak da Hz. Musa'nın kavmini su içirmek için âsâsıyla kayaya vurması ve su fişkırmısından bahseden Bakara sûresi 60. ayetini lafzî olarak çevirmesi ve mecâz olduğuna dair bir açıklama yapmaması ve bazı ayetlerde "mucize" kavramını kullanması gösterilebilir. Ancak onun mucize tanımına ve diğer ayetlerdeki yorumlarına baktığımızda olayları sebep sonuç dairesi içerisinde değerlendirmesinde hissi mucizeye mesafeli durduğu da anlaşılmaktadır. O, tabiat şartları içinde olan olayları da kendi yaklaşımına göre mu'cize olarak değerlendirdiği için ilgili ayetleri mecaz olarak yorumladığını söyleyebiliriz.

Esed'in, Batılı olması ve bu eserini Batılı bir topluma hitaben yazması, Batılı insanın tabiatüstü olayları algılama zorluğu nedeniyle böyle aklî yorumlarda bulunduğunu söyleyebiliriz. O, tefsirlerde bu ayetlerin yorumlarıyla ilgili isrâiliyyâtın çok fazla olması, bunların birbiriyle çelişik ve kabul edilebilir sınırların dışında olması, senet yönüyle hepsinin sağlam olmaması gibi nedenlerle bu rivayetlere mesafeli durmuştur. Özellikle kendisinin Yahudi kültüründen gelmesi nedeniyle isrâiliyyâtı çok iyi bilmekte ve bunların Kur'ân'a Tevrat ve Talmut'tan girdiğini söyleyerek rivayetlere karşı olumsuz bir tavır sergilemektedir.

Esed'in bu tavrının ardında yaşadığı coğrafya, muhatap edindiği kitle ve diğer dış etkenler yatmaktadır. Bunların etkisiyle mu'cizelere karşı daha akılcı yorumlar yapmış, sembolik anlatım argümanı ile bu müşkülleri gidermeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımı nedeniyle, bazen Kur'ân'ın genel üslubunu aşmakta, kelimelere sınırları zorlayan anlamlar yüklemekte ve Kur'ân'ın bütünlüğünden uzaklaşan yorumlara kaymaktadır. Bununla beraber İsrâiliyyâta karşı şedîd tavrıyla da dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed (ö.1905)-Rıza, Reşit (ö.1935). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*. Kahire: Dâru'l-Menâr. 1947.

Akın, Mehmet Emin. *Te'vîlin Tahrife Dönüşmesi, (Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu Örneği)*. Ankara: Medârik Yayınları, 2011.

Alûsî, Şehâbüddin es-Seyyid Mahmud(ö.1270/1854). *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'îl-Mesânî*. Beyrut: İdâretü't-Tab'ati'l-Münîriyye. ts.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

Aydemir, Abdullah(ö.1991). "Hz. Süleyman (a.s.)". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, İzmir, (1983): 174-226.

- Azimli, Mehmet. "İsrâ ve Mi'râc Olayları Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Bilimnâme (Düşünce Platformu)* 7/16 (2009): 44-58.
- Bebek, Adil . "Kelam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed' e Nisbet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, (2000): 122-148.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Said Abdillâh b. Ömer b. eş-Şirâzî (ö.685/1286). *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. 1418.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mu'cize". İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*. 2005.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mucizeler Karşısında İnsanların Tutumu". *Diyanet İlmi Dergi*, 40/3, (Temmuz-Eylül 2004): 121-144.
- Bulut, Halil İbrahim. *Kur'ân Işığında Mu'cize ve Peygamber*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Cebeci, Lütfüllah. "Ebû Müslim el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2000.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2009.
- Çalışkan, İsmail. *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Demirci, Sabri. *Kur'ân'da Müşkül Ayetler*. 2. Baskı. İstanbul: Nesil Yay. 2005.
- Derveze, Muhammed İzzet (ö.1984). *et-Tefsîru'l-Hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye. 1383.
- Doğrul, Ömer Rıza (ö.1952). *Tanrı Buyruğu (Kur'ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri)*. Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1947.
- Duman, Mehmet Zeki (ö.2013). *Beyânü'l-Hak*. Ankara: Fecr Yayınları. 2008.
- Durmuş, Zülfikar. "Sa'd 30-33. Ayetler Bağlamında Hz. Süleyman (Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım)". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, (2008): 47-65.
- Ebû Hayyân el- Endelüsî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf (ö.745/1344). *el-Bahru'l-Muhît*. thk. Şeyh Adil Ahmed Abdurrahman, Şeyh Ali Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1413/1993.
- Ebu's-Suûd, el-İmâdî Muhammed b. Muhammed Mustafa (ö.982/1574). *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. ts.
- el-Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerif (ö. 816/1413). "Mu'cize". *Mu'cemu't-Ta'rifât*. thk., Muhammed Siddîk el-Minşâvî. Kahire: Daru'l-Fadîle, trs.
- Esed Muhammed (ö.1992). *Kur'ân Mesajı*(Meal-Tefsir). trc. Cahit Koçtak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2009.
- Esed, Muhammed. *Mekke'ye Giden Yol*. trc. Cahit Koçtak. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyad b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî(ö.207/822). *Meâni'l-Kur'ân*, Tahk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Gökkır, Bilal. "Tefsir Geleneğinde Zebih Kıssası (Taberî'den İbn-i Kesîr'e Klasik Tefsir Kaynaklarına Dair Oryantalist Bir İddianın Değerlendirilmesi)". *EKEV Akademi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 10/28. (2006): 163-178.
- Harman, Ömer Faruk. "Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban". *Hiz. İbrahim Sempozyumu Bildirisi*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 1997.
- İbn Âşûr, Şeyh Muhammed Tâhir (ö.1393/1973). *et-Tahrîr vet-Tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tunusiyye. 1984.
- İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdî'l-Hak b. Abdurrahman b. Temâm (ö.542/1148). *el-Muharreru'l Veciz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdü's-Selam Abdü's-Şâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.1422.
- İbn Kesîr, Ebi'l-Fidâ İsmail b. Kesiri'd-Dımaşkî (ö.774/1373). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa seyid Muhammed, vd. y.y., ts.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrim (ö.711/1311). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- Karaman, Hayrettin v.dğr. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.

- Karaman, Hayrettin v.dğr. *Kur'anı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: trs. Kılavuz, Ahmet Saim. *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö.671/1273). *el-Câmî li Ahkâmi'l- Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasan et-Türkî. Beyrut: Mektebetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr (ö.333/944). *Kitâbü't-Tevhîd*. trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınlar, 2005.
- Muhammed Fuad Abdülbâkî. *el-Mu'cemül- Müfehres*. 7.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.
- Nesefî, Ebî'l- Berakât Abdillâh b. Mahmûd (ö.710/1310). *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Beryevî- Muhyiddin Deybetu. Beyrut: Dâru'l-Kelime't-Tayyibe. 1419/1998.
- Özgel, İshak. "İnşikak-ı Kamer Hadisesine Yorum Etiği ve Anlam Bütünlüğü Açısından Yaklaşım". *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler*. (2004): 194-214.
- Özgel, İshak. Olağanüstü Olayların Yorumlanması Ekseninde Muhammed Esed'in "Ayet" Kelimesi Çevirisi Üzerine". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19. (2007): 152-171.
- Öztürk, Mustafa. *Meal Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mustafa. "Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Bâtınî Te'vîl Olgusu". *Kur'ân Mealleri Sempozyumu 1*. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, (2007): 113-126.
- Râgıb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım Muhammed el-Ma'rûf (ö.502/1108). *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnaned-Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1999.
- Râzî, Fahreddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b.el-Hasan el-Hüseyin et-Teymî (ö.606/1210). *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Râzî, Zeyneddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir (ö.666/1276). *Muhtârû's-Sıhah*. thk., Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505). *Dürü'l-Mensûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: y.y. 1424/2003.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: el-Hey'etü'l-Mısıriyyi'l-Âmme li'l-Küttâb, 1394/1974.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö.1250/1834). *Fethu'l-Kadîr*. 4.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/923). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. y.y. Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Ünsal, Hadiye. *Tefsîrde Heteroksi (Kâdiyânîlik ve Kur'ân)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1942). *Kur'ân-ı Kerimin Türkçe Meâli*. Haz. Ertuğrul Özalp. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Zebîdî, Muhammed Abdürrazzak el-Hüseynî (ö.1205/1791). *Tâcü'l-Arûs*. thk. Abdü's-Sehhâr. y.y. Dâru'l-Hidâye. ts.
- Zeccâc, Ebî İshak İbrahim b. es-Serî (ö.311/924). *Meâni'l-Kur'ân ve 'İrâbuhû* thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb. 1408/1988.
- Zemahşerî, Carullah Ebî'l-Kâsım Mahmud (ö.538/1144). *el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvi fi Vucûhi't-Te'vîl*. thk., Ahmed Mevcud-Muhammed Muavvid. Riyad: Mektebetü'l-Abîde, 1418/1998.